

Przemysław P. Szpaczyński (BADACZ NIEZALEŻNY, ZIELONA GÓRA)

ORCID: 0000-0001-6459-896X

Chronologia sejmów polsko-litewskich za panowania Zygmunta III (1587–1632)*

DOI: 10.25951/14263

STRESZCZENIE

Artykuł recenzyjny dotyczy książki *Chronologia sejmów Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569–1793)* pod redakcją Leszka A. Wierzbickiego i Dariusza Kupisza (Warszawa 2021). Polemika odnosi się do zawartej w książce chronologii sejmów polsko-litewskich za panowania króla Zygmunta III (1587–1632).

SŁOWA KLUCZOWE: Sejm polski (1569–1793), Rzeczpospolita Obojga Narodów, XVI–XVII w., Zygmunt III (1587–1632).

SUMMARY

The Chronology of the Polish-Lithuanian Sejms During the Reign of Sigismund III (1587–1632)

The review article discusses a book edited by Leszek A. Wierzbicki and Dariusz Kupisz about the chronology of the Polish-Lithuanian Sejms (1569–1793). The polemic focuses on the chronology of the Sejms during the reign of Sigismund III (1587–1632).

KEYWORDS: Polish-Lithuanian Sejm (1569–1793), Commonwealth of Two Nations, 16th and 17th centuries, Sigismund III (1587–1632).

* Na marginesie książki: *Chronologia sejmów Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569–1793)*, red. L.A. Wierzbicki i D. Kupisz, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2021, ss. 336.

Książka *Chronologia sejmów Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569–1793)* pod redakcją Leszka A. Wierzbickiego i Dariusza Kupisza składa się z 12 rozdziałów (zestawień) „obejmujących okresy liczące od 10 do 30 lat, w czasie których odbyło się od 12 do 15 sejmów” (s. 5, 14), zatytułowanych kolejno: 1) *Chronologia sejmów z lat 1569–1585* (Ewa Dubas-Urwanowicz), 2) *Chronologia sejmów z lat 1587–1600* (Maciej A. Pieńkowski), 3) *Chronologia sejmów z lat 1601–1620* (Edward Opaliński), 4) *Chronologia sejmów z lat 1621–1632* (Anna Filipczak-Kocur), 5) *Chronologia sejmów z lat 1633–1647* (Andrzej Korytko), 6) *Chronologia sejmów z lat 1648–1662* (Janusz S. Dąbrowski), 7) *Chronologia sejmów z lat 1664–1673* (Leszek A. Wierzbicki), 8) *Chronologia sejmów z lat 1674–1695* (Robert Kołodziej), 9) *Chronologia sejmów z lat 1696–1717* (Bogusław Dybaś), 10) *Chronologia sejmów z lat 1718–1733* (Urszula Kosińska), 11) *Chronologia sejmów z lat 1734–1762* (Henryk Palkij) oraz 12) *Chronologia sejmów z lat 1764–1793* (Witold Filipczak) (s. 5). Zawiera ponadto spis treści, wstęp redaktorów naukowych – Leszka A. Wierzbickiego i Dariusza Kupisza, przedmowę każdego z 12 autorów w postaci krótkiego wprowadzenia do opracowanych przez nich okresów (pt. *Uwagi do sejmów z lat...*), wykaz skrótów oraz bibliografię.

Na czwartej stronie okładki podano informację, że: „Publikacja przedstawia chronologię polsko-litewskich sejmów, jakie odbyły się w latach 1569–1793, czyli od unijnego sejmu lubelskiego [...], aż do ostatniego sejmu grodzieńskiego, kiedy to ratyfikowano II rozbiór Polski i Wielkiego Księstwa Litewskiego”. We wstępie redaktorzy informują, że: „Zestawienie obejmuje w sumie 175 pozycji – 174 sejmy i 1 walną radę. W wykazie tym, oprócz 169 sejmów, które się odbyły [...], znalazły się także informacje o 6 sejmach, które zostały jedynie zwołane, ale z różnych powodów nie doszły do skutku” (s. 12).

Ze względu na przygotowywaną przeze mnie biografię Zygmunta III oraz na to, że sejmom z udziałem tegoż króla poświęcono w omawianej książce najwięcej miejsca, gdyż aż 3 rozdziały (drugi, trzeci i czwarty), które wymagają szerszego omówienia z powodu licznych błędów (zwłaszcza w datach zakończenia poszczególnych zgromadzeń parlamentarnych) oraz braków, jakie zawierają, nie jest możliwe omówienie w niniejszym artykule recenzyjnym pozostałych 9 rozdziałów. Panowanie Zygmunta III jest jednak reprezentatywne dla omawianej problematyki. Monarcha ten panował najdłużej w omawianym w książce okresie – blisko 45 lat (1587–1632), w czasie których uczestniczył w aż 37 zgromadzeniach parlamentarnych, zwołał 36 sejmów (najwięcej ze wszystkich królów po 1569 r.): 29 zwyczajnych (ordynaryjnych) i 7 nadzwyczajnych (ekstraordynaryjnych) – 5 3-tygodniowych i 2 2-tygodniowe – w tym pierwszy sejm nadzwyczaj-

ny (3-tygodniowy) w 1613 r. Zdecydowana większość, gdyż aż ponad 30 sejmów z udziałem Zygmunta III, zakończyła się pomyślnie, a jedynie kilka z nich zostało rozerwanych. Sejmy z lat 1587–1632 obradowały przeważnie zimą i wiosną, aczkolwiek zdarzało się, że również jesienią, a nawet latem. W ciągu całego panowania Zygmunta III nie było w roku takiego miesiąca, w którym by sejm nie obradował. Zgromadzenia odbywały się nie tylko w Warszawie (33 sejmy), lecz także w Krakowie (3 sejmy: koronacyjny 1587/1588, 1595 i 1603), a nawet w Toruniu (1626 II).

Historycy, którzy mają największe dokonania w naukowym opracowaniu poszczególnych zgromadzeń parlamentarnych w omawianym okresie, w zdecydowanej większości są autorami publikacji dotyczących właśnie panowania Zygmunta III. Wszystkie opracowania Jana Seredyki, który omówił najwięcej sejmów, gdyż aż sześć, zostały poświęcone czasom tegoż króla¹. Kazimierz Lepszy, o którym redaktorzy, niestety, zapomnieli wspomnieć we wstępie, omówił pięć (pierwszych) sejmów z udziałem Zygmunta III (z tym że prace te, w przeciwieństwie do połowy opracowań Seredyki, nie są typowymi monografiami sejmów)². Aż czterech (Jan Rzońca³, Barbara Janiszewska-Mincer⁴, Janusz Byliński⁵ i Jerzy Pietrzak⁶) z sześciu

¹ J. Seredyka, *Sejm z 1618 roku*, Opole 1988; tenże, *Sejm w Toruniu z 1626 roku*, Wrocław 1966; tenże, *Sejm zawiedzionych nadziei*, Opole 1981; tenże, *Rzeczpospolita w ostatnich latach panowania Zygmunta III (1629–1632). Zarys wewnętrznych dziejów politycznych*, Opole 1978.

² K. Lepszy, *Walka stronnictw w pierwszych latach panowania Zygmunta III*, Kraków 1929 (reprint: Oświęcim 2015); tenże, *Rzeczpospolita Polska w dobie sejmów inkwizycyjnych 1589–1592*, Kraków 1939 (reprint: Oświęcim 2015).

³ J. Rzońca, *Sejmy z lat 1597–1598*, cz. 1: *Bezowocny sejm 1597 roku*, Warszawa–Wrocław 1989; tenże, *Sejmy z lat 1597–1598*, cz. 2: *Ostatni sejm Rzeczypospolitej w XVI wieku*, Opole 1993; tenże, *Ostatni sejm przed Cecorą. (w 1619 r.)*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” (dalej: PBK) 1983, z. 20, s. 5–91; tenże, *O procedurze i chronologii obrad sejmów z 1619 r.*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu” (dalej: ZNWSPOL) 1981, Historia, t. 19, s. 59–67; tenże, *Opinie senatorów na sejmie 1619 r. wobec sytuacji zewnętrznej Rzeczypospolitej w końcu 1618 i na początku 1619 roku*, „Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” (dalej: SOTPN) 1980, nr 16, s. 56–60; tenże, *Sejmiki przed sejmem zwyczajnym w 1619 r.*, ZNWSPOL 1977, Historia, t. 14, s. 27–50; tenże, *Stosunek senatorów do królewskiej propozycji zwołania sejmów w 1619 r.*, PBK 1981, z. 18, s. 199–212; tenże, *Uchwały podatkowe sejmów z 1619 r.*, ZNWSPOL 1984, Historia, t. 21, s. 5–16.

⁴ B. Janiszewska-Mincer, *Rzeczpospolita Polska w latach 1600–1603. (Narastanie konfliktu między Zygmuntem III Wazą a stanami)*, Bydgoszcz 1984.

⁵ J. Byliński, *Sejm z roku 1611*, Wrocław 1970; tenże, *Sejm z roku 1611. W nowym opracowaniu*, Wrocław 2016; tenże, *Dwa sejmy z roku 1613*, Wrocław 1984.

⁶ J. Pietrzak, *Po Cecorze i podczas wojny chocimskiej. Sejmy z lat 1620 i 1621*, Wrocław 1983; tenże, *W przegasyconym blasku wiktoria chocimskiej. Sejm z 1623 r.*, Wrocław 1987.

autorów, którzy w swoim dorobku mają opracowania naukowe trzech sejmów, poświęciło je w całości panowaniu Zygmunta III (s. 11–12). Dwie z pięciu monografii sejmowych autorstwa Stefanii Ochmann także dotyczą panowania polsko-szwedzkiego monarchy⁷. Autorami opracowań naukowych poświęconych dwóm sejmom z czasów Zygmunta III są również Anna Filipczak-Kocur⁸ i Maciej A. Pieńkowski⁹. Po jednej monografii sejmowej opracowali Wacław Sobieski¹⁰, Adam Strzelecki¹¹, Andrzej Domański¹², Jan Kwak¹³ oraz Janusz Dorobisz¹⁴.

Aż 19 z 37 sejmów z udziałem Zygmunta III ma monografie typowe (1587/1588, 1589, 1597, 1598, 1605, 1606, 1611, 1613 I, 1613 II, 1615, 1616, 1618, 1623, 1624, 1625, 1626 I, 1626 II, 1627, 1629 I), z czego 2 najstarsze (1605, 1606) są już przestarzałe, do tego 1 z nich jest wyraźnie tendencyjna (1606). Jedenaście sejmów z lat 1587–1632 (1590, 1590/1591, 1592, 1600, 1601, 1603, 1620, 1621, 1629 II, 1631, 1632) ma monografie nietypowe (które w znacznej mierze przedstawiają obrady sejmów, nie odtwarzają jednak szczegółowo ich przebiegu), z czego trzy (1590, 1590/1591, 1592) są przestarzałe i tendencyjne. Dwa sejmy zostały opracowane w cyklu artykułów – (aż w 6) sejm zwyczajny z 1619 r.¹⁵ i (w 3) sejm nadzwyczajny z 1628 r.¹⁶. Wciąż brakuje jeszcze monografii 5 zgromadzeń parlamentarnych (z lat 1593, 1595, 1596, 1607 i 1609) wobec 32 opisanych sejmów, aczkolwiek książka Agnieszki Pawłowskiej-Kubik dotycząca rokoszu z czasów Zygmunta III

⁷ S. Ochmann, *Sejmy z lat 1615–1616*, Wrocław 1970.

⁸ A. Filipczak-Kocur, *Problemy skarbowo-wojskowe na sejmie lipcowym 1628 roku*, ZNWSPo 1979, Historia, t. 16, s. 24–41; też, *Przed sejmem w roku 1628*, ZNWSPo 1980, Historia, t. 17, s. 32–50; też, *Trzeci raz pod łaską Jakuba Sobieskiego*, ZNWSPo 1981, Historia, t. 18, s. 5–36; też, *Sejm zwyczajny z roku 1629*, Warszawa–Wrocław 1979.

⁹ M.A. Pieńkowski, *Trudna droga do władzy w Rzeczypospolitej. Sejm koronacyjny Zygmunta III 1587/1588 i sejm pacyfikacyjny 1589 roku*, Warszawa 2021; P.P. Szpaczyński, rec.: Maciej A. Pieńkowski, *Trudna droga do władzy w Rzeczypospolitej. Sejm koronacyjny Zygmunta III 1587/1588 i pacyfikacyjny 1589 roku*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2021, ss. 543, „Kwartalnik Historyczny” (dalej: KH), R. 131, 2023, nr 2, s. 410–418.

¹⁰ W. Sobieski, *Pamiętny sejm*, Warszawa–Lublin–Łódź–Kraków 1913.

¹¹ A. Strzelecki, *Sejm z r. 1605*, Kraków 1921.

¹² A. Domański, *Niezwykły sejm 1625 roku*, Opole 1983, mps pracy doktorskiej, Biblioteka Uniwersytetu Opolskiego.

¹³ J. Kwak, *Sejm warszawski 1626 roku*, Opole 1985.

¹⁴ J. Dorobisz, *Sejm nadzwyczajny z 1624 roku*, Opole 1994.

¹⁵ Zob. przyp. 3.

¹⁶ Zob. przyp. 8.

zawiera w rozdziale piątym zarys sejmu z 1609 r., który w odniesieniu do tegoż zgromadzenia w jakimś stopniu wypełnia istniejącą lukę¹⁷.

W omawianej:

pracy zastosowano następujący układ chronologii sejmów [...] 1. Rodzaj sejmu i rok, w którym się odbył. 2. Uniwersał królewski lub prymasowski (miejsce i data jego powstania). 3. Legacja na sejmiki (miejsce i data jej powstania). 4. Sejmiki przedsejmowe (ich terminy). 5. Miejsce obrad (miejscowość i miejsce obrad). 6. Termin obrad (czas obrad sejmu). 7. Marszałek izby poselskiej (lub marszałek starej laski). 8. Konstytucje sejmowe (liczba uchwalonych konstytucji lub informacja o ich braku). 9. Sejmiki relacyjne (terminy ich odbycia lub informacja o ich niezwoływaniu). 10. Diariusze (diariusze sejmu lub w przypadku ich braku relacje sejmowe). 11. Opracowania (kilka najważniejszych opracowań) (s. 14).

Do układu chronologicznego sejmów można wysunąć pewne zastrzeżenia. W punkcie 6 oprócz dat rozpoczęcia i zakończenia poszczególnych sejmów należało oczekiwać podania również łącznej liczby dni ich trwania, co być może pozwoliłoby uniknąć przynajmniej części błędów w datacjach zgromadzeń parlamentarnych, które są niestety w omawianej książce bardzo liczne, o czym będzie jeszcze mowa poniżej. Po punkcie 8 powinien znaleźć się punkt dotyczący uchwał podatkowych. Pominięcie tej kwestii w zestawieniach jest poważnym mankamentem, ponieważ uniwersał poborowy stanowił często najpoważniejszy dorobek sejmu¹⁸ i był jego najważniejszym zadaniem (i to nie tylko) z punktu widzenia króla, który zwoływał zgromadzenia przede wszystkim po to, aby zostały uchwalone podatki na obronę granic. Poza tym zdarzało się, że sejm nie uchwalał żadnych ustaw, a jedynie uniwersał poborowy (tak było chociażby w 1603 r.), co również przemawia za koniecznością uwzględnienia kwestii uchwał podatkowych w układzie chronologicznym poszczególnych zgromadzeń parlamentarnych.

Wytyczne w punktach powinny również zostać sformułowane w odniesieniu do uwag wstępnych o sejmach, ponieważ nie wszyscy autorzy wiedzieli, o czym powinni napisać w przedmowie, czego przykład zostanie omówiony poniżej. Redaktorzy całkiem słusznie stwierdzają we wstępie, że jeśli chodzi o literaturę przedmiotu, to „największe znaczenie wydają się mieć opracowania odnoszące się do poszczególnych sejmów” (s. 11), szkoda tylko, że autorzy omawianych roz-

¹⁷ Rozdział V: „Sejm pacyfikacyjny”, A. Pawłowska-Kubik, *Rokosz sandomierski 1606–1609. Rzeczpospolita na politycznym rozdrożu*, Toruń 2019, s. 308–374.

¹⁸ Np. „Niewątpliwie najważniejszą w dorobku sejmu z 1620 r. była uchwała podatkowa. Postanowiono 8 poborów i podwójne czopowe, z tym że niektóre województwa wzięły część tej uchwały »do braci«”; J. Pietrzak, *Po Cecorze*, s. 105.

działów nie korzystają z tych opracowań (aby ustalić chociażby faktyczne daty zakończenia sejmów), powielając błędy zawarte w uwagach wstępnych do poszczególnych zgromadzeń w *Volumina Constitutionum*¹⁹.

Redaktorzy, odnosząc się do opracowań naukowych sejmów, wymieniają nazwiska historyków, „którzy w swoim dorobku [...] posiadają monografie poświęcone 3 sejmom. [...] Barbara Janiszewska-Mincer, Jan Rzońca [...], Jerzy Pietrzak” (s. 11–12). Tymczasem jeden z wymienionych, Rzońca, we wstępie do jednej z monografii sejmowych swojego autorstwa (sejmu z 1597 r.) wprost stwierdza, że zarówno jego opracowanie sejmu z 1619 r., stanowiące cykl sześciu artykułów, jak i książka Janiszewskiej-Mincer omawiająca trzy sejmy z lat 1600, 1601 i 1603, a także publikacja Pietrzaka omawiająca dwa sejmy – 1620 i 1621, nie są typowymi monografiami sejmowymi²⁰. Z opracowań Seredyki, o którym redaktorzy piszą we wstępie, że „miał największe dokonania” w zakresie monografii sejmowych, gdyż „omówił [aż] 6 sejmów” (s. 12), jedno traktujące o polityce wewnętrznej w ostatnich latach panowania Zygmunta III, w tym o trzech ostatnich sejmach z udziałem tegoż króla (1629 II, 1631, 1632), również – w słusznej ocenie Rzońcy – nie sposób zaliczyć do typowych monografii sejmowych. Podobny charakter mają dwa opracowania Lepszego, który omówił pięć sejmów z lat 1587–1592²¹.

Redaktorzy we wstępie twierdzą, że: „Początkowo parlamentarzyści przyjmowali wspólnie konstytucje sejmowe, ale od drugiej dekady XVII w. konstytucje litewskie zostały oddzielone od konstytucji koronnych” (s. 10), co pozostaje w sprzeczności z tym, o czym zaledwie kilka stron dalej pisze Pieńkowski („Na sejmie 1590 r. po raz pierwszy wydrukowano oddzielne konstytucje dla Litwy”, s. 83, przyp. 18) oraz kilkanaście stron dalej Opaliński („Po raz pierwszy za panowania Zygmunta III na sejmie w roku 1607 zostały odrębnie wydane konstytucje dotyczące Wielkiego Księstwa Litewskiego. Powtórzone to następnie na sejmach w latach 1611, 1613 [zwyczajny] oraz 1616”, s. 21). W omawianej książce zaprezentowano więc nie tylko aż trzy różne stanowiska w kwestii tego, kiedy po raz pierwszy konstytucje litewskie zostały oddzielone od koronnych (ostatnia dekada XVI w., pierwsza dekada XVII w., i druga dekada XVII w.), lecz także dwa odmienne twierdzenia w kwestii następstw tego zjawiska. Redaktorzy we wstępie zdają się bowiem sugerować, że po odrębnym

¹⁹ *Volumina Constitutionum* (dalej: VC), t. 2: 1550–1609, vol. 2: 1587–1609, oprac. S. Grodziski, Warszawa 2008; t. 3: 1611–1640, vol. 1: 1611–1626, oprac. S. Grodziski, A. Karabowicz, M. Kwiecień, Warszawa 2010; t. 3: 1611–1640, vol. 2: 1627–1640, oprac. S. Grodziski, A. Karabowicz, M. Kwiecień, Warszawa 2013.

²⁰ J. Rzońca, *Sejmy z lat*, cz. 1, s. 5.

²¹ Tamże, s. 5–6.

wydaniu konstytucji polskich i litewskich nie uchwalano już ustaw wspólnie, czemu wyraźnie przeczy drugie z przytoczonych zdań Opalińskiego, z którego wynika, że jedynie na trzech sejmach w drugiej dekadzie XVII w. uchwalono konstytucje oddzielne. (W trzeciej dekadzie zaś wydano odrębne konstytucje zaledwie raz).

To, że „historycy wprowadzili dodatkowe nazwy dla kilku zgromadzeń parlamentarnych, które utrwały się w literaturze przedmiotu” (s. 10), nie oznacza oczywiście, że tak ma (czy powinno) już zostać na zawsze. Sprawa dotyczy m.in. tzw. sejmku inkwizycyjnego z 1592 r., który w rzeczywistości nie był, a jedynie miał być sejmem inkwizycyjnym w zamierzeniu kanclerza Jana Zamoyskiego i jego klienteli. „Żli” na króla historycy z sympatii do „wielkiego patrioty”, którym – w ich ocenie – był Zamoyski, „wprowadzili” taką nieadekwatną nazwę tegoż sejmku, z czego pokłosiem mamy niestety do czynienia do dziś. Do kwestii nieadekwatności nazwy tegoż sejmku odnosi się również pośrednio Pieńkowski w uwagach wstępnych o sejmach z lat 1587–1600, pisząc o tzw. sejmie inkwizycyjnym, na którym: „Brak dowodów winy króla i postawa niezależnych senatorów oraz posłów, którzy dostrzegli bezprecedensowość i groźne następstwa »inkwizycji«, przeważały o zaniechaniu procesu nad władcą” (s. 19). Z powodu hucpy politycznej Zamoyskiego i jego klienteli sejm w 1592 r. został jednak niestety (jako pierwszy za panowania Zygmunta III) rozerwany.

Zważywszy na to, że omawiana książka „jest niejako podsumowaniem przeszło stuletnich badań prowadzonych przez historyków staropolskiego parlamentaryzmu” (s. 11), o czym informują redaktorzy we wstępie, a także biorąc pod uwagę to, że aż 3 z 11 punktów układu chronologii sejmów dotyczą sejmików, za poważny mankament należy uznać pominięcie publikacji poświęconych sejmikom (o których wypadałoby wspomnieć przynajmniej we wstępie, a następnie zamieścić je w bibliografii)²². Najpoważniejszym zarzutem jednak, jeśli chodzi o bibliografię, jest pominięcie w niej części źródeł²³ i opracowań zamieszczonych

²² Z. Trawicka, *Sejmik województwa sandomierskiego w latach 1572–1696*, Kielce 1985; A. Filipczak-Kocur, *Sejmik sieradzki za Wazów (1587–1668)*, Opole 1989; J. Chojińska-Mika, *Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*, Warszawa 1998; M. Ujma, *Sejmik lubelski 1572–1596*, Warszawa 2003; J. Ternes, *Sejmik chełmski za Wazów (1587–1668)*, Lublin 2004.

²³ Np.: „*Starożytności historyczne polskie*, oprac. A. Grabowski, t. II, Kraków 1840” (s. 82), „*Zbiór pamiętników historycznych o dawnej Polsce*, wyd. J.U. Niemcewicz, t. IV, Lwów 1833” (s. 111), „*Zbiór pamiętników o dawnej Polsce*, zebrał J.U. Niemcewicz, Lwów 1833, t. 6” (s. 116), „*Reforma elekcji czy naprawa Rzeczypospolitej. Wybór źródeł 1630–2*, wyd. W. Konopczyński, Archiwum Komisji Historycznej PAU, seria 2, t. 4, 1949” (s. 125).

w zestawieniach przez autorów²⁴ i to nawet tak istotnych, jak wydane drukiem diariusze²⁵ oraz monografie sejmowe²⁶. Nie do przyjęcia jest również zmienianie imion autorom poszczególnych opracowań, np. Lewandowskiej-Malec – zamiast Izabela jest „Irena” (s. 325). W bibliografii do poszczególnych zestawień należało wyróżnić opracowania, które zawierają omówienie danego sejmiku, gdyż nie ze wszystkich tytułów wprost to wynika (o ile nie są to typowe monografie sejmowe), oraz podać odpowiednie strony, gdy opracowania zawierają omówienie więcej niż jednego zgromadzenia parlamentarnego.

Nie jest prawdą to, co pisze Pieńkowski w uwagach do sejmików z lat 1587–1600, a mianowicie, że „Zygmunta III w paktach konwentach zobligowano do uchwalenia aktów wykonawczych do punktów *de religionis* konfederacji warszawskiej, co rozbiła się jednak na kolejnych sejmikach” (s. 20). Akty wykonawcze miał uchwalić sejm (nie król, który był tylko jednym z tzw. stanów sejmujących), tyle że to było niemożliwe, ponieważ brakowało wymaganej jednomyślności ze względu na zdecydowany opór senatorów duchownych oraz części posłów wyznania rzymskokatolickiego²⁷.

Za jedyną konkretną informację zawartą przez Pieńkowskiego w przedmowie należy uznać to, że „na 13 [...] sejmików diariusze zachowały się w 11 przypadkach [...] nie udało się ich odnaleźć dla sejmików zwyczajnych z lat 1589 i 1590” (s. 20). Nie wspomniano już jednak, że diariusze aż dla 3 sejmików (1587/1588²⁸, 1592²⁹, 1597³⁰) z tego (XVI-wiecznego) okresu zostały wydane drukiem, tym bardziej że (wraz z diariuszami sejmików konwokacyjnego i elekcyjnego z 1587 r.³¹, również omawianych przez Pieńkowskiego) są one jedyne dla całego okresu panowania

²⁴ Np.: „I.I. Lapo, *Vielikoje Knjażestvo Litovskoje vo vtoroj polovinie XVI stoletija. Litovsko-russkij povet i jego sejmik*, T. II, Juriev 1911” (s. 77), „K. Lepszy, *Rzeczpospolita Polska w dobie sejmiku inkwizycyjnego (1589–1592)*, Kraków 1939” (s. 84–85), „M. Krikun, *Instrukcja sejmiku wołyńskiego voevodstwa 1595 roku*, »Zapiski Naukovogo Tovaristwa imeni Ševčenko. Praci instorično-filosofskoj sekciji« 1996, nr 231” (s. 88).

²⁵ Np.: „*Dyaryusz sejmiku warszawskiego 1597 r.*, »Scriptores Rerum Polonicarum«, t. XX, oprac. E. Barwiński, Kraków 1907” (s. 89).

²⁶ Np.: „A. Domański, *Niezwykły sejm 1625 roku*, Opole 1983, mps pracy doktorskiej, Biblioteka Uniwersytetu Opolskiego” (s. 119).

²⁷ P.P. Szpaczyński, *Zygmunt III wobec zabiegów innowierców o uchwalenie procesu do Konfederacji Warszawskiej*, »Studia Oecumenica« 2011, t. 11, s. 109–124.

²⁸ *Diaryusze sejmiku koronacyjnego Zygmunta III Wazy 1587/1588 roku*, oprac. I. Kaniewska, Kraków 2016.

²⁹ *Dyaryusze i akta sejmowe r. 1591–1592*, wyd. E. Barwiński, Kraków 1911.

³⁰ *Dyaryusze sejmowe r. 1597*, wyd. E. Barwiński, Kraków 1907.

³¹ *Dyaryusze sejmowe r. 1587: sejmiki konwokacyjny i elekcyjny*, wyd. A. Sokołowski, Kraków 1887. Zob. też: P.P. Szpaczyński, rec.: Anna Pieńkowska, *Zjazdy i sejmiki z okresu bezkrólewia*

Zygmunta III, gdyż z XVII-wiecznych diariuszy sejmowych (z czasów tegoż króla) żaden nie został wydany drukiem. Zabrakło informacji o skutkach sejmów, a mianowicie ile z nich zakończyło się pomyślnie, a ile zostało rozerwanych (aż trzy sejmy z tego okresu uważa się za rozerwane, co stanowi połowę wszystkich sejmów rozerwanych za czasów Zygmunta III).

Zabrakło informacji o monografiach sejmowych, które sejmy je mają, a które nie (najwięcej sejmów z tego okresu, gdyż aż 3 – 1593, 1595, 1596 – w ogóle ich nie ma, inne 3 zaś – 1590, 1590/1591, 1592 – a nawet 4 (gdyż sejm z 1600 r. również³²) należałoby opracować na nowo), jaka jest ich jakość (które są przestarzałe, które niedokładne), co jest tym bardziej dziwne, że Pieńkowski opracował niedawno naukowo 2 sejmy z tego okresu w jednej pozycji książkowej (czym się jednak w uwagach w ogóle nie chwali), w której krytykował przestarzałe opracowania autorstwa Lepszego i postulował, że sejmy z lat 1590, 1590/1591 i 1592 winny zostać opracowane na nowo³³. Zabrakło również informacji dotyczącej tego, ile dni trwały poszczególne zgromadzenia (w tym okresie były one najdłuższe – sejm koronacyjny – 52 dni, pacyfikacyjny – 49 dni, sejm wiosenny z 1590 r. – 45 dni, a sejm z przełomu 1590 i 1591 r. – 46 dni). Gdyby Pieńkowski podał liczbę dni, to być może uniknąłby powielania błędnej daty zakończenia sejmów w 1600 r. (s. 91), o czym dalej. W przedmowie należało też wskazać, który z XVI-wiecznych sejmów uchwalił najwięcej konstytucji (pacyfikacyjny – 115), a który najmniej (sejm z 1595 r. zaledwie 4).

W uwagach wstępnych należało również napisać o tym, że niemal każdy z 13 omawianych sejmów charakteryzował się czymś szczególnym. Sejm koronacyjny trwał najdłużej ze wszystkich zgromadzeń parlamentarnych z udziałem Zygmunta III. Na sejmie zwyczajnym w 1590 r. król po raz pierwszy osobiście zabrał głos w senacie³⁴ (taka sytuacja zdarzyła się za panowania Zygmunta III zaledwie 3 razy). Był to też pierwszy (i jedyny z XVI-wiecznych zgromadzeń z udziałem

po śmierci Stefana Batorego, *Pułtusk 2010*, ss. 429, „In Gremium. Studia nad Historią, Kulturą i Polityką” 2014, t. 8. s. 216–222.

³² „Analizy sejmu z 1600 r. dokonała B. Janiszewska-Mincer [...] jednakże ze względu na szerszą problematykę tej książki, jak również ograniczenia w jej objętości, nie mogła autorka zaprezentować wszystkich spraw związanych z tym sejmem, m.in. dołączyć i przeanalizować danych dotyczących frekwencji senatorów oraz składu poselskiego”; J. Rzońca, *Sejmy z lat, cz. 1*, s. 5.

³³ „Sejmy z lat 1590–1592 należy w moim przekonaniu opracować ponownie, ponieważ prace K. Lepszego nie wytrzymują próby czasu”; M.A. Pieńkowski, *Trudna droga*, s. 461, przyp. 32.

³⁴ Biblioteka Czartoryskich [dalej: BCz.], rkps 1659, Mowa K.J.Mci samego in senatu z 12 IV 1590, k. 123.

tegoż króla) sejm, który obradował w permanencji (konkluzja trwała właściwie bez przerwy 2 dni. Sytuacja taka powtórzyła się dopiero na ostatnich sejmach z udziałem Zygmunta III, o czym będzie jeszcze mowa)³⁵. Był to też jedyny sejm za panowania Zygmunta III, na którym uchwalono pogłówne generalne. Jego postanowienia (nie tylko podatkowe, lecz także część konstytucyjnych) zostały unieważnione przez następny sejm, co również było wydarzeniem bez precedensu. Na sejmie zwyczajnym z przełomu lat 1590 i 1591 zdecydowano, że sejm zwyczajny (ordynaryjny) 6-tygodniowy winien obradować 43 dni, nadzwyczajny (ekstraordynaryjny) zaś 2-tygodniowy 15 dni, a 3-tygodniowy 22 dni. Sejm ordynaryjny z 1592 r., o czym już wspomniano, był pierwszym za Zygmunta III, który został rozerwany. Sejm zwyczajny w 1593 r. poprzedził wyjazd króla na koronację do Szwecji. Sejm ordynaryjny z 1595 r. był jedyny w omawianym okresie (oprócz koronacyjnego oczywiście), który odbył się poza Warszawą. (Pieńkowski w zestawieniu podaje błędnie, że odbył się on w Warszawie, s. 88).

Sejm zwyczajny z 1596 r. był jedynym z XVI-wiecznych zgromadzeń za panowania Zygmunta III, na którym uchwalono konstytucje bez uchwalenia uniwersału poborowego (sytuacja taka zdarzyła się za rządów tegoż króla 3 razy – również w latach 1623 i 1625). Na sejmie w 1597 r. Zygmunt III nie dopuścił do odwitania w ostatni dzień sejmu („JKMć w tym wstał do jutra odłożywszy”³⁶), licząc, że przedłużenie sejmu o kolejny dzień skłoni opozycję do refleksji i zapobiegnie rozerwaniu zgromadzenia. Opozycja jednak się nie zreflektowała, a rozerwanie sejmu wywołało na dworze królewskim wielkie poruszenie, pod którego wpływem kaznodzieja Zygmunta III Piotr Skarga napisał słynne *Kazania sejmowe*. Sejm zwyczajny w 1598 r., poprzedzający wyprawę Zygmunta III do Szwecji, zakończono odwitaniem króla w 43 dniu, zgodnie z przewidzianym terminem, mimo że obrady nad projektami konstytucji i sprawą podatków trwały (w najlepszym razie) jeszcze przez kolejne 3 dni. Powstaje w związku z tym pytanie, którą datę zakończenia sejmu należy przyjąć. Nawet autor monografii tegoż sejmu pogubił się w tej kwestii, pisząc na jednej stronie, że „Sejm zakończono 13 IV i o godzinie 23 00 pożegnano króla”³⁷, na następnej zaś, że „Ostatecznie sejm zastał zakończony 16 IV, trzy dni po ustawowym terminie, który upłynął 13 tegoż miesiąca”³⁸.

³⁵ W. Czapliński, *Sejm w latach 1587–1696*, w: *Historia sejmu polskiego*, t. 1: *Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, red. J. Michalski, Warszawa 1984, s. 293; I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny koronny Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jego dorobek ustawodawczy (1587–1632)*, Kraków 2009, s. 208–209.

³⁶ *Dyaryusze sejmowe r. 1597*, s. 120.

³⁷ J. Rzońca, *Sejmy z lat*, cz. 2, s. 48

³⁸ Tamże, s. 49.

Pieńkowski w zestawieniu powiela jako dzień zakończenia sejmu drugą z dat (s. 90), do samego problemu zresztą w ogóle się nie odnosząc. Nie słusznie jednak, gdyż dniem zakończenia sejmu był 13 kwietnia, a to, że po terminie nieoficjalnie obradowano dalej, nie może stanowić podstawy do wydłużania czasu trwania sejmu przez historyków. Według źródeł sejm zakończył się zgodnie z planem, w dniu przewidzianym na konkluzję, gdyż po pierwsze nie było oficjalnej (wymaganej w takim przypadku) zgody posłów na jego przedłużenie, a tylko to mogłoby stanowić podstawę do innej datacji, i po drugie każdy sejm kończył się odwitanie króla, a to nastąpiło 13 kwietnia, nie 16. Tym samym był to pierwszy sejm z udziałem Zygmunta III, który zakończył się w przewidzianym terminie. Kolejny sejm z 1600 r., który uważa się za rozerwany, mimo że Litwini uchwalili uniwersał poborowy³⁹, również zakończył się w 43 dniu przewidzianym na konkluzję⁴⁰. (Pieńkowski w zestawieniu powiela datę, z której wynika, że do zakończenia zgromadzenia doszło dzień wcześniej, s. 91).

Do zestawień poszczególnych sejmów z lat 1587–1600, które w rozdziale drugim prezentuje Pieńkowski, można wysunąć wiele zastrzeżeń. Najpoważniejszą kwestią są błędy w datach. Sejm elekcyjny w 1587 r. rozpoczął się 30 czerwca, nie „29” (s. 79). Wyjaśnienie, które Pieńkowski zamieszcza w przypisie: „Termin został wyznaczony mocą postanowień konfederacji generalnej warszawskiej na 30 VI 1587. Msza inauguracyjna do Ducha św. miała miejsce 29 VI 1587” (s. 79, przyp. 5), nie uprawnia w żaden sposób do zmiany daty rozpoczęcia sejmu. W monografii swojego autorstwa Pieńkowski w sposób niekonsekwentny próbował podobną argumentację zastosować w odniesieniu do sejmu koronacyjnego (z czego w omawianej książce już jednak zrezygnował), a mianowicie w aneksie w tabeli z podziałem na dni i tematykę obrad umieścił datę „9 XII” z informacją „Wjazd króla elekta do Krakowa; msza do Ducha Świętego” (s. 463). Niekonsekwentnie, ponieważ zawarta w tytule zestawienia (a także na kartach książki) informacja, że sejm trwał 52 dni, pozostaje w sprzeczności z tym, że rozpoczął się on 9 grudnia: „Chronologia sejmu koronacyjnego Zygmunta III (9 XII 1587 – 30 I 1588) 52 dni”⁴¹. Gdyby bowiem rzeczywiście rozpoczął się 9 grudnia, to trwałby 53 dni.

³⁹ „A iż stany Wielkiego Księstwa Litewskiego na przeszłym sejmie MDC namówiły pobór łanowy [...] który miał być wydany według uniwersału Wielkiego Księstwa Litewskiego w tym roku 1601 [...] uniwersał Wielkiego Księstwa Litewskiego roku przeszłego 1600”, VC, t. 2, vol. 2, s. 296.

⁴⁰ B. Janiszewska-Mincer, *Rzeczpospolita Polska*, s. 46–47.

⁴¹ M.A. Pieńkowski, *Trudna droga*, s. 209, 463.

Sejm elekcyjny w 1587 r. zakończył się 19 sierpnia, nie „19/22” (s. 79), ponieważ to, że trzy dni po zakończeniu sejmu stronnictwo Zborowskich, które obradowało oddzielnie, gdyż sejm „się rozdzielił”, wybrało sobie na króla arcyksięcia Maksymiliana Habsburga, nie oznacza, że należy przyjmować dwie daty zakończenia zgromadzenia⁴². Zgodnie ze źródłami królewicz szwedzki Zygmunt został wybrany na króla w ostatnim dniu sejmu, czyli 19 sierpnia i ta data jest obowiązująca jako zakończenie zgromadzenia. Sejm zwyczajny z 1592 r. zakończył się 20 października, nie „19/20” (s. 85), gdyż po pierwsze nie ma takiej daty (40 lat później Zygmunt III zmarł mniej więcej o tej samej porze, o której zakończył się rzeczony sejm, czyli przed trzecią w nocy, tyle że 30 kwietnia, i właśnie ten dzień jest datą zgonu króla, nie 29/30⁴³). Dodatkowo wyjaśnienie w nawiasie po takim, a nie innym zapisie daty: „19/20 X 1592 (obrad zakończono w nocy)”, w połączeniu z tym, że w żadnym innym zestawieniu sejmów z lat 1587–1600 podobnego zapisu nie ma, pozwala stwierdzić, że Pieńkowski zdaje się nie wiedzieć, iż nie tylko sejm z 1592 r. spośród tych zgromadzeń parlamentarnych, które prezentuje, zakończył się w nocy. Poprzedni sejm 1590/1591 chociażby również zakończył się w nocy 16 stycznia 1591 r., tyle że o drugiej, a więc godzinę wcześniej niż ten z 1592 r.⁴⁴ Następny sejm z 1593 r. i dwa kolejne z lat 1595 i 1596 również trwały 44 dni (jak sejm z 1592 r.) właśnie dlatego, że zakończyły się w nocy.

W nagłówku, gdzie winien być podany „Rodzaj sejmu i rok, w którym się odbył” (s. 14), Pieńkowski zamiast: Sejm zwyczajny 1590/1591, podaje „Sejm zwyczajny 1591” (s. 85). Jeden z członów nazwiska marszałka izby poselskiej na tymże sejmie to albo Rusiecki, albo z Ruśca, a nie „Jan Rusiecki Izdbieński z Ruśca” (s. 85). Sejm ordynaryjny w 1595 r. obradował, o czym już wspomniano, nie w Warszawie (s. 88), lecz w Krakowie. Sejm zwyczajny w 1600 r. zakończył się 22 marca⁴⁵, nie „21” (s. 91). Wówczas byłyby to zresztą 42 dzień sejmu, nie 43 przewidziany na konkluzję. Poprawna data została zawarta w opracowaniu autorstwa

⁴² Sejm elekcyjny się rozdzielił: „19 sierpnia 1587 królem ogłoszono w kole »czarnym« królewicza szwedzkiego [...] 22 sierpnia 1587 w kole generalnym [...] królem ogłoszono [...] arcyksięcia Maksymiliana Habsburga” (s. 79, przyp. 5).

⁴³ Na podstawie jednak równie nieprecyzyjnego (czy wręcz mylnego) zapisu w źródle („KJM 29 Aprilis ze czwartku na piątek tamże w Warszawie coronę z głową położył”), Lewandowska-Malec stwierdziła, że Zygmunt III „zmarł 29 kwietnia 1632 roku”; też, *Sejm walny*, s. 76.

⁴⁴ K. Lepszy, *Rzeczpospolita Polska*, s. 262.

⁴⁵ „22 marca był ostatnim dniem sejmu [...]. Podkanclerzy podziękował wszystkim posłom, a sejm zakończył się około godziny 20-tej”; B. Janiszewska-Mincer, *Rzeczpospolita Polska*, s. 46–47.

Janiszewskiej-Mincer, z którym Pieńkowski najwyraźniej nie dość dokładnie się zapoznał, gdyż w żaden sposób nie odnosi się do rozbieżności w datach. Skoro w zaproponowanym przez redaktorów układzie chronologicznym ósmy punkt brzmi „Konstytucje sejmowe (liczba uchwalonych konstytucji lub informacja o ich braku” (s. 14), to należało się jednak trzymać poprawnej terminologii i podając liczbę konstytucji (ustaw), nie nazywać ich „uchwałami”, co niestety za każdym razem czyni Pieńkowski (s. 78, 80, 82–83, 84, 86–91). W dodatku, jak zresztą wszyscy autorzy omawianych w niniejszym artykule rozdziałów prezentowanej książki, myli on liczbę konstytucji uchwalonych przez poszczególne zgromadzenia, kierując się numeracją zawartą w *Volumina Constitutionum* bez świadomości, że punkt pierwszy najczęściej nie jest numerem porządkowym pierwszej z uchwalonych konstytucji, lecz zawiera uwagi wstępne, po których poczynszy od punktu drugiego dopiero rozpoczyna się prezentacja konstytucji. Tak więc sejm koronacyjny z przełomu 1587 i 1588 r. uchwalił 94 konstytucje⁴⁶, nie „95 uchwał” (s. 80). Sejm zwyczajny w 1590 r. uchwalił 46 konstytucji dla Korony⁴⁷, nie „47 uchwał” (s. 83). Sejm ordynaryjny z przełomu 1590 i 1591 r. uchwalił 25 konstytucji⁴⁸, nie „26 uchwał” (s. 85). I wreszcie sejm zwyczajny z 1598 r. uchwalił 90 konstytucji⁴⁹, nie „91 uchwał” (s. 90).

Jeśli Pieńkowski wśród opracowań do zestawienia chronologicznego sejmów zwyczajnych z 1600 r. podaje opracowania nietraktujące wyłącznie o tym sejmie (dotyczy to aż trzech opracowań, których zakres chronologiczny obejmuje odpowiednio lata 1600–1603, 1587–1632 i 1587–1652, s. 92), to powinien wskazać konkretne strony, na których jest mowa o rzeczonym zgromadzeniu parlamentarnym. Wcześniej zresztą podobnie, gdy w odniesieniu do pierwszych pięciu sejmów z udziałem Zygmunta III podaje on opracowania Lepszego bez wskazania konkretnych stron (s. 81–86) oraz w odniesieniu do sejmów z 1597 i 1598 r., gdy widnieje wśród opracowań (bez podania konkretnych stron, na których jest o tych sejmach mowa) pozycja bibliograficzna: „J. Rzońca, *Rzeczpospolita Polska w latach 1596–1599...*, Opole 1990” (s. 91). W dodatku zupełnie zresztą niepotrzebna, gdyż autor ten jest monografistą obu tych sejmów i wystarczyło poprze-

⁴⁶ VC, t. 2, vol. 2, s. 62. Pieńkowski, o czym już wspomniano, jest autorem monografii sejmów koronacyjnego i pacyfikacyjnego, a mimo to podaje błędną liczbę konstytucji pierwszego z nich, co pozwala przypuszczać, że o tym, iż liczba drugiego została podana poprawnie, zadecydowało to, że akurat wstęp do zgromadzenia z 1589 r. w *Volumina Constitutionum* nie rozpoczyna się od liczby porządkowej.

⁴⁷ VC, t. 2, vol. 2, s. 138.

⁴⁸ Tamże, s. 172.

⁴⁹ Tamże, s. 237.

stać na tych dwóch monografiach. Poza tym jedynie wśród opracowań w odniesieniu do sejmu z 1597 r. (zamiast również do sejmu z 1598 r.) znalazł się artykuł Rzońcy: *Sejmy z lat 1597 i 1598 roku wobec spraw szwedzkich Zygmunta III...* z pełnym zakresem stron, który winien zostać rozdzielony między zestawienia obu zgromadzeń parlamentarnych, w zależności od tego, którego z nich dotyczy (s. 90–91). Pod każdym z dziewięciu sejmów z lat 1587/1588–1598 widnieje opracowanie z identycznym zakresem stron: „I. Lewandowska-Malec, *Sejmy walne w latach 1588–1598...*, s. 95–110” (s. 81, 83–91), mimo że na nie wszystkich tych stronach jest przecież mowa o każdym z tych sejmów. Jedna z monografii (sejmu z 1598 r.) ma nieadekwatny tytuł „Ostatni sejm Rzeczypospolitej w XVI wieku”, gdyż ostatnim sejmem w XVI w. był sejm z 1600 r. Wypadałoby zwrócić na to uwagę.

Zgodnie z założeniami wydawniczymi autorzy poszczególnych rozdziałów mogli dodać do każdego zestawienia bibliografię zawierającą maksymalnie sześć najważniejszych pozycji ściśle związanych z danym sejmem (s. 24, 30). Pieńkowski do sejmu z 1592 r. dodał trzy, zabrakło: K. Hartleb, *Sejm inkwizycyjny r. 1592*, Lwów 1912 (s. 86), do sejmu z 1593 r. cztery, zabrakło: P.P. Szpaczyński, *Wielkie poselstwo cesarza Rudolfa II na sejm Rzeczypospolitej w 1593 r.*, „Sobótka” 2012, z. 1, s. 161–182 (s. 87), do sejmów z lat 1596 i 1597 – odpowiednio trzy i pięć, zabrakło: B. Janiszewska-Mincer, *Dyskusja o procedurze sejmowej w latach 1596–1597*, „Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” (SOTPN) 1965, nr 3, s. 10–20 (s. 89–90), J. Rzońca, *Stanowisko sejmików wobec propozycji królewskiej przed sejmem w 1597 r.*, SOTPN 1988, nr 21, s. 199–212, do sejmu z 1598 r. wprawdzie wymagane sześć, wspomnianą wyżej jednak niepotrzebnie, tym bardziej że zabrakło: J. Rzońca, *Opinia szlachecka wobec sytuacji Rzeczypospolitej przed sejmem 1598 roku*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu” (ZNWSPPO) 1989, Historia, t. 25, s. 49–74 (s. 91). W pozycjach bibliograficznych do poszczególnych zestawień sejmów podano niepełne tytuły, np. „Rzeczpospolita Polska w latach 1600–1603” (s. 92), zamiast *Rzeczpospolita Polska w latach 1600–1603. (Narastanie konfliktu między Zygmuntem III Wazą a stanami)*⁵⁰. Dokonano też nieuprawnionych zmian w tytułach, np. „Dyariusz sejmu warszawskiego 1597 r.” (s. 89) zamiast *Dyaryusze sejmowe r. 1597*. Poza tym w odniesieniu do sejmu z 1597 r. podano kuriozalny zakres chronologiczny: „Sejmiki przedsejmowe XII 1586 – I 1597” (s. 89).

⁵⁰ Ten sam tytuł (pełny) został zawarty we wstępie (s. 11, przyp. 15) i niepełny w bibliografii (s. 330).

Gdy w rozdziale trzecim dotyczącym sejmów z lat 1601–1620 Opaliński wywodzi: „W okresie przez nas opracowanym miał miejsce rokosz Zebrzydowski, zwany także sandomierskim (1606–1609)” (s. 21), to zakres chronologiczny, jaki podaje, pozostaje w sprzeczności z tym, co możemy przeczytać jeszcze w tym samym akapicie, lecz już na następnej stronie, a mianowicie: „wielki kryzys systemu parlamentarnego [...] został przewyciężony, ponieważ ogół szlachty uznał, szczególnie w 1607 r., że autorytet sejmu i króla, a więc stanów sejmujących, stoi ponad rokoszem” (s. 22). Owszem, w hucpie politycznej radykałów rokoszowych pod wodzą Janusza Radziwiłła w 1607 r. ponad 90% rokoszan, którzy w 1606 r. w Koprzywnicy pod Sandomierzem w liczbie 10 tys. podpisali akt konfederacji, nie brało już udziału, stąd trudno mówić o rokoszu sandomierskim w odniesieniu do tegoż roku, a coś dopiero do 2 lat następnych. W latach 1608–1609 nie było już w Polsce żadnego rokoszu, mimo że po ukazaniu się w 1960 r. opracowania Jaremy Maciszewskiego *Wojna domowa w Polsce (1606–1609)*⁵¹ zamajaczyło takie przeświadczenie w historiografii polskiej, ożywione ostatnio, niestety, za sprawą monografii autorstwa Pawłowskiej-Kubik, która w tytule *Rokosz sandomierski 1606–1609* nawiązuje zarówno do nazwy (wymyślonej przez Joachima Lelewela, a rozpowszechnionej przez Maciszewskiego), jak i przede wszystkim do zakresu chronologicznego wymyślonego przez Maciszewskiego (który ostatecznie zrezygnował jednak z napisania kolejnych części swego „dzieła”, mających obejmować lata 1607–1609. Dopiero niedawno, po blisko sześciu dekadach od ukazania się monografii Maciszewskiego, zrealizowała ten projekt rzeczona historyczka)⁵².

Gdy Opaliński w odniesieniu do monografii sejmowych wywodzi: „Zdecydowana większość sejmów z lat 1601–1620 posiada własne monografie, aczkolwiek różnej jakości. Niektóre z nich są niewątpliwie przestarzałe (1605 i 1606), inne zbyt niedokładne (1601 i 1603)” (s. 22), to przede wszystkim należy zauważyć, że opracowanie Janiszewskiej-Mincer, dotyczące sejmów z lat 1600, 1601 i 1603, nie stanowi typowej monografii sejmowej. Podobnie (o czym już była mowa) opra-

⁵¹ J. Maciszewski, *Wojna domowa w Polsce (1606–1609)*, cz. 1: *Od Stężycy do Janowca*, Wrocław 1960.

⁵² P.P. Szpaczyński, *Spór o „rokosz Zebrzydowski” (1606–1607). (Na marginesie książki Agnieszki Pawłowskiej-Kubik, Rokosz sandomierski 1606–1609. Rzeczpospolita na politycznym rozdrożu, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2019, ss. 522, „Almanach Historyczny” (dalej: AH) 2022, t. 24, s. 463–498. Zob. też: P.P. Szpaczyński, *Spór o Mikołaja Zebrzydowskiego*, „Scripta Historica” 2023, nr 29, s. 285–300.*

cowanie Pietrzaka dotyczące sejmów z lat 1620 i 1621⁵³ oraz cykl aż sześciu artykułów poświęconych sejmowi z 1619 r. autorstwa Rzońcy, z których Opaliński uwzględnił w bibliografii do tegoż sejmiku zaledwie dwa, a więc nawet nie połowę (s. 110)⁵⁴.

Owszem, „sejmy z lat 1607 i 1609 nie posiadają odrębnych monografii” (s. 22), Pawłowska-Kubik w swoim opracowaniu zamieściła jednak zarys przebiegu sejmiku z 1609 r., o czym Opaliński nie wspomniał w omawianej publikacji, mimo że napisał swego czasu recenzję rzeczony książki⁵⁵. Ba, Opaliński w zestawieniu chronologii sejmiku z 1609 r. w punkcie dotyczącym legacji królewskiej na sejmiki przedsejmowe podał informację, że brak takowej legacji (s. 101), gdy tymczasem została ona wymieniona w opracowaniu Pawłowskiej-Kubik⁵⁶. W odniesieniu do sejmów z lat 1601–1620 Opaliński, pisząc: „Żaden z diariuszy sejmowych dla tego okresu nie został w całości wydany, a edycje częściowe, jak np. diariusz sejmiku z 1607 r. (w praktyce wydane wota, choć diariusz jest kompletny) pozostawiają pod względem edytorskim wiele do życzenia” (s. 22), myli diariusz sejmiku z 1605 r. z diariuszem z 1607 r. (o czym świadczy też jedna z pozycji bibliograficznych przy zestawieniu chronologii sejmiku z 1605 r. – „Wota senatorskie na sejmie warszawskim w 1605 roku w kwestii pruskiej”, s. 97).

W przedmowie do rozdziału trzeciego autorstwa Opalińskiego zabrakło informacji, że w latach 1601–1620 aż czterokrotnie zdarzyło się, że ta sama osoba przewodziła dwa razy izbie poselskiej jako marszałek⁵⁷, że w 1601 r. po raz pierwszy za Zygmunta III zostały uchwalone (przez koroniarzy) dwie symple podatkowe (druga na 1602 r.), że sejm w 1603 r. był szczególny, nie tylko dlatego, że jako jedyny w tym okresie obradował w Krakowie, lecz także dlatego, że nie uchwalił konstytucji, a jedynie uniwersał poborowy. Przyjmuje się, że był to jedyny

⁵³ „Nie jest to typowa monografia sejmowa, jednak przedstawia w znacznej mierze obrady sejmów z 1620 i 1621, co autor zaznaczył w podtytule. Podobny charakter ma praca B. Janiszewskiej-Mincer [...], obejmująca poza ostatnim sejmem XVI w. sejmy z lat 1601 i 1603”; J. Rzońca, *Sejmy z lat*, cz. 1, s. 5.

⁵⁴ Rzońca sam podkreślił, że opracował sejm z 1619 r. „w cyklu artykułów”, które wymienił w liczbie 6; tenże, *Sejmy z lat*, cz. 1, s. 5–6. Zob. przyp. 3.

⁵⁵ E. Opaliński, rec.: Agnieszka Pawłowska-Kubik, *Rokosz sandomierski 1606–1609. Rzeczpospolita na politycznym rozdrożu*, Toruń 2019, Wydawnictwo Naukowe UMK, ss. 522, KH, R. 128, 2021, nr 3, s. 659–665.

⁵⁶ „»Instrukcja K.J.M. na sejmiki powiatowe, które przed sejmem walnym przypadają posłom J.K.M., dana«, Kraków 3 XI 1608, BOssol., sygn. 6603, s. 471–479”, A. Pawłowska-Kubik, *Rokosz sandomierski*, s. 323, przyp. 74.

⁵⁷ Feliks (Szczęsny) Kryski (1603, 1607), Krzysztof Wiesiołowski (1609, 1618), Jan Świętosławski (1615, 1619), Jakub Szczawiński (1616, 1620).

taki przypadek za panowania Zygmunta III, gdyż sejmy – poprzedni (z 1600 r.), na którym jedynie sami Litwini uchwalili uniwersał poborowy, a także z 1606 r., na którym uniwersał przeforsował sam król, uważa się za rozerwane. Według Opalińskiego, mimo że na sejmie w 1606 r. „król przeforsował podatki, to w praktyce do skarbu nic nie wpłynęło” (s. 21), tymczasem Filipczak-Kocur w książce poświęconej skarbowości ustaliła, że: „zgodził się na podatki sejmik wileński [...] Szlachta oszmiańska postanowiła zapłacić łanowe [...]. Sejmik upicki uchwalił łanowe i czopowe według uniwersału. [...] Jesienią 1606 r., niektóre powiaty płaciły podatki »według uchwały sejmu«”⁵⁸. Rzeczona historyczka prezentuje nawet w tabeli 71 „Wpływy do skarbu litewskiego od sejmu w 1606 do sejmu 1607 r.”⁵⁹.

W uwagach dotyczących zgromadzeń z lat 1601–1620 zabrakło też informacji, ile dni trwały poszczególne sejmy, w tym pierwszy (i jedyny w tym okresie) sejm nadzwyczajny (przy czym tu nawet na liczbę tygodni nie zwrócono uwagi). Gdyby uwzględniono liczbę dni, to można by było nie tylko dostrzec, że sejm z 1620 r. jako skrócony z 43 do 39 dni⁶⁰, stanowił pod tym względem wyjątek za panowania Zygmunta III, lecz także uniknąć powielania błędu w datacji zakończenia sejmu z 1607 r., o czym będzie jeszcze mowa poniżej. Warto też było zauważyć, że konkluzja w czasie obrad sejmu 1620 r. trwała aż 6 dni (nie licząc niedzieli, która wypadła w międzyczasie i była dniem wolnym), co stanowiło rekord⁶¹. Zabrakło też podania informacji, które sejmy w omawianym okresie uchwały najwięcej konstytucji, a które najmniej, tym bardziej że jeśli chodzi o rekord w zakresie liczby ustaw na sejmach za panowania Zygmunta III, to przypada on właśnie (na ten czas) na lata: 1613 (sejm zwyczajny) – 160 konstytucji (133 dla Korony i 27 dla Litwy)⁶², 1616 – 150 konstytucji (123 koronnych i 27 litewskich)⁶³ oraz 1611 – 141 konstytucji (111 dla Korony i 31 dla Litwy)⁶⁴.

Kwestia uchwał podatkowych, o czym już wspomniano, została niestety przemilczana w prezentowanej książce, choć Opaliński jako jedyny z autorów oma-

⁵⁸ A. Filipczak-Kocur, *Skarbowość Rzeczypospolitej 1587–1648. Projekty – ustawy – realizacja*, wyd. 2, Warszawa 2023, s. 349.

⁵⁹ Tamże, s. 350.

⁶⁰ „[...] sejm [...] zakończył obrady, na 3 dni przed przewidzianym przez prawo normalnym terminem”; J. Pietrzak, *Po Cecorze*, s. 104.

⁶¹ „Rodzaj rekordu padł na sejmie w 1620 roku, gdzie konkluzja stanów sejmowych zaczęła się 5 grudnia, a skończyła 11 grudnia, chociaż dodać trzeba, że w trakcie tego okresu wypadła niedziela”; I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny*, s. 209; J. Pietrzak, *Po Cecorze*, s. 95–104.

⁶² VC, t. 3, vol. 2, s. 119–149.

⁶³ Tamże, s. 193–222.

⁶⁴ Tamże, s. 13–45.

wianych rozdziałów, podaje nie tylko liczbę konstytucji, lecz także informację dotyczącą uniwersału poborowego. W przedmowie do rozdziału trzeciego zabrakło jednak zwrócenia uwagi na to, że do 1613 r. uchwalano nie więcej jak jedną symple podatkową (wyjątek stanowiły sejmy z lat 1601 i 1611 r., które drugą uchwały na rok następny – odpowiednio 1602 i 1612), potem już coraz częściej jej wielokrotność. Najwięcej w latach 1613–1620 – aż 8 – postanowił sejm w 1620 r.⁶⁵, 2 sejmy z 1613 r. zaś łącznie jeszcze więcej, gdyż 9 – odpowiednio 3 sejm zwykajny i 6 nadzwyczajny. Sejm ordynaryjny z 1613 r. był więc wyjątkowy nie tylko dlatego, że uchwalił najwięcej konstytucji za panowania Zygmunta III, lecz także dlatego, że po raz pierwszy za rządów tegoż króla uchwalił aż trzy symple podatkowe. Gdy Opaliński pisze o rozerwanych sejmach w omawianym przez siebie okresie, to warto było zauważyć, że sejm z 1615 r. był ostatnim rozerwanym zgromadzeniem za panowania Zygmunta III, z czego wynika, że aż 16 sejmów, które obradowały w latach 1616–1632, zakończyło się pomyślnie.

Autorzy poszczególnych rozdziałów, o czym już wspomniano, mogli dodać do każdego zestawienia bibliografię zawierającą maksymalnie 6 najważniejszych pozycji, ściśle związanych z danym sejmem (s. 24, 30). Opaliński do sejmu z 1605 r. dodał 3, zabrakło: V. Urbaniak, *Jan Zamoyski i jego ludzie w przededniu sejmu 1605*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 1995, t. 5, s. 1–17 (s. 97), do sejmu 1619 2, zabrakło 4 i to takich, które – jak już wspomniano – składają się łącznie na cykl 6 artykułów poświęconych temuż zgromadzeniu (s. 110)⁶⁶. W odniesieniu do sejmu 1620 r. Opaliński wymienia tylko jedną legację (pierwszą) z 4 sierpnia (s. 104)⁶⁷, gdy tymczasem po klęsce pod Mohylowem Podolskim wydano kolejną: „postanowiono ponownie zwołać sejmiki. [...] Już 10 X odpowiednie uniwersały królewskie były w terenie. Sejmiki miały się zebrać 22 X”⁶⁸. Opaliński w punkcie dotyczącym konstytucji wymienia nie tylko ich liczbę, lecz także cały dorobek sejmu, podobnie jak autorzy pozostałych omawianych rozdziałów, myli on jednak ich liczbę, kierując się numeracją zawartą w *Volumina Constitutionum* bez świadomości, że prezentacja uchwalonych konstytucji rozpoczyna się tam najczęściej dopiero od punktu drugiego (o czym już była mowa). Zatem sejm

⁶⁵ „Niewątpliwie najważniejszą w dorobku sejmu z 1620 r. była uchwała podatkowa. Postanowiono 8 poborów i podwójne czopowe, z tym że niektóre województwa wzięły część tej uchwały »do braci«”; J. Pietrzak, *Po Cecorze*, s. 105.

⁶⁶ Zob. przyp. 3.

⁶⁷ J. Pietrzak, *Po Cecorze*, s. 33, przyp. 93.

⁶⁸ „[Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie – P.P.S] Archiwum Radziwiłłów II 6/738, Legacja na powtórne sejmiki”; J. Pietrzak, *Po Cecorze*, s. 48, przyp. 124.

zwyczajny w 1601 r. uchwalił 136 konstytucji⁶⁹, nie „137” (s. 95). Sejm zwyczajny z 1609 r. uchwalił 81 konstytucji⁷⁰, nie „82” (s. 102). Sejm ordynaryjny z 1611 r. uchwalił 111 konstytucji koronnych⁷¹, nie „112” (s. 103) oraz 31 litewskich⁷², nie „30” (s. 103). Sejm zwyczajny z 1613 r. uchwalił 133 konstytucje koronne⁷³, nie „134” (s. 104). Sejm nadzwyczajny z 1613 r. uchwalił 23 konstytucje⁷⁴, nie „24” (s. 105). Sejm zwyczajny z 1616 r. uchwalił 123 konstytucje koronne⁷⁵, nie „124” (s. 107). Sejm ordynaryjny z 1618 r. uchwalił 19 konstytucji⁷⁶, nie „20” (s. 108). Sejm zwyczajny z 1619 r. uchwalił 14 konstytucji⁷⁷, nie „15” (s. 109). I wreszcie sejm ordynaryjny z 1620 r. uchwalił 57 konstytucji⁷⁸, nie „58” (s. 110).

Do zestawień poszczególnych sejmów z lat 1601–1620, które w rozdziale trzecim prezentuje Opaliński, można wysunąć wiele zastrzeżeń. Najpoważniejszą kwestią są błędy w datach rozpoczęcia i zakończenia sejmów. Sejm zwyczajny w 1613 r. rozpoczął się 19 lutego⁷⁹, nie „28” (s. 104), gdyż wówczas zgromadzenie przewidziane jako 43-dniowe trwałoby zaledwie 34 dni. Sejm w 1607 r. zakończył się 18 czerwca⁸⁰, nie „16” (s. 99). W 2011 r. w jednym z artykułów recenzyjnych Opaliński sam chwalił Lewandowską-Malec za ustalenie daty zakończenia sejmów z 1607 r. – 18 czerwca – i podawał argumenty przemawiające właśnie za nią⁸¹. Dekadę później, w 2021 r. w omawianej publikacji (dodając w przypisie ko-

⁶⁹ VC, t. 2, vol. 2, s. 269–296.

⁷⁰ Tamże, s. 379–398.

⁷¹ Tamże, t. 3, vol. 1, s. 13–38.

⁷² Tamże, s. 38–45. Cyfrą 30 w *Volumina Constitutionum* zostały omyłkowo oznaczone 2 konstytucje, s. 45. Poprawną liczbę konstytucji litewskich (31) podaje autor monografii sejmów J. Byliński, *Sejm z roku 1611. W nowym opracowaniu*, s. 198.

⁷³ VC, t. 3, vol. 1, s. 118–140. Według autora monografii tegoż sejmów: „132 przeznaczone były dla Korony”; J. Byliński, *Dwa sejmy*, s. 126.

⁷⁴ VC, t. 3, vol. 1, s. 171–178.

⁷⁵ Tamże, s. 193–216.

⁷⁶ Tamże, s. 229–233.

⁷⁷ Tamże, s. 246–248.

⁷⁸ VC, t. 3, vol. 1, s. 264–280.

⁷⁹ Autor monografii tegoż sejmów, z którą Opaliński najwyraźniej nie dość dokładnie się zapoznał, stwierdza wprost: „Datę otwarcia sejmów niejednokrotnie podawano mylnie w dniu 28 lutego”; J. Byliński, *Dwa sejmy*, s. 59, przyp. 2.

⁸⁰ W przypadku sejmów 1607 r. data dzienna została zapisana jedynie w uniwersale poborowym. W formule końcowej przyjęto datę uchwalenia tegoż aktu 18 czerwca; I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny*, s. 211.

⁸¹ „Należy pochwalić Autorkę za ustalenie daty zakończenia sejmów 1607 r. i przesunięcia jej na 18 czerwca, wbrew twierdzeniom Konopczyńskiego i Olszewskiego, którzy końca obrad dopatrywali się dwa dni wcześniej. I. Lewandowska-Malec powołuje się na uniwersał poborowy z datą 18 czerwca w VL oraz na rękopis z BJ 14830 III”; E. Opaliński, *Sejm czasów*

lejn argument za 18 czerwca – „18 VI według RAS, Skokloster Samlingen, sygn. Extranea 8599, k. 394”, s. 99, przyp. 14), Opaliński powielił informację, że do zakończenia sejmku doszło 16 kwietnia, mimo że był to dopiero 41 dzień trwania zgromadzenia, a nie 43 przewidziany na konkluzję. Stanowi to kolejny argument za tym, o czym już była mowa, że należało oprócz daty rozpoczęcia i zakończenia danego sejmku podawać liczbę dni jego trwania. Wówczas zapewne można by było uniknąć błędów w datach (głównie) zakończenia zgromadzeń, gdyż trzeba by było wyjaśnić dlaczego sejm miałby skończyć się parę dni przed konkluzją, albo też dlaczego miałby skończyć się 2 dni później, skoro w źródłach nie ma żadnej informacji o (potrzebnej w takim przypadku) zgodzie posłów na przedłużenie obrad. Sytuacja taka dotyczy sejmku w 1611 r., który zakończył się 7 listopada⁸², nie „9” (s. 103), gdyż wówczas byłby to już 45 dzień sejmku. Być może doszło do błędu podczas datowania konstytucji, uniwersał opatrzono bowiem datą 7 listopada, która stanowiła dzień konkluzji, a z jakiegoś nieznanego powodu w konstytucji przyjęto inną datę, 2 dni późniejszą⁸³.

Sześciotygodniowe zgromadzenia parlamentarne, które powinny zakończyć się konkluzją w 43 dniu trwania sejmku, faktycznie kończyły się często dopiero po północy w 44 dniu. Tak było na pewno w latach 1603, 1618 i 1619. Według autorki monografii rozerwanego sejmku zwyczajnego z 1615 r. zgromadzenie to zakończyło się w 43 dniu („sejm zakończył się dnia 26 marca”⁸⁴), Opaliński powie-

*Zygmunta III. Na marginesie pracy Izabeli Lewandowskiej-Malec, Sejm walny koronny Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jego dorobek ustawodawczy (1587–1632), Kraków 2009, Księgarnia Akademicka, ss. 640, KH, R. 118, 2011, nr 1, s. 122. W przypisie do tego Opaliński dodaje: „Dodać można, że także uniwersał królewski przechowywany w Gdańsku ma datę 18 czerwca, AP Gdańsk, sygn. 300, 29/72, k. 248-250”, tamże, s. 122, przyp. 18. A dalej, że także w Bibliotece Narodowej: „w zbiorze Andrzeja Lisieckiego, instygatora koronnego znajduje się diariusz sejmku 1607 r., który kończy się właśnie 18 czerwca. [...] Andrzej Lisiecki, »Sigismundi Tertii regis Poloniae et Sueciae Rerum gestarum tomus 3«, BN, rkps III 3087, k. 584–605”; tamże, s. 122–123 przyp. 19. Zob. też: P.P. Szpaczyński, *Spór o postawę Zygmunta III wobec prawa. Na marginesie książki Izabeli Lewandowskiej-Malec, Sejm walny koronny Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jego dorobek ustawodawczy (1587–1632), Kraków: Księgarnia Akademicka, 2009, ss. 640, AH 2012, t. 14, s. 289–302.**

⁸² „Po przeczytaniu konstytucji, o godz. 8 wieczorem »przy świecach, dokończywszy sejmku – posłowie – zgodnie zegnali K.J.M. przystępując do całowania ręki jego«”; J. Byliński, *Sejm z roku 1611*, s. 208.

⁸³ O tym, że data 9 listopada prawdopodobnie stanowiła zwykłą pomyłkę spowodowaną tym, że konstytucje „ucierano” jeszcze przez 8 dni po sejmie, I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny*, s. 542, przyp. 25.

⁸⁴ „[...] opozycja ogłosiła dnia 27 marca uroczysty protest, widocznie z obawy, by nie próbowano układać jakis konstytucji po sejmie”; S. Ochmann, *Sejmy z lat*, s. 114–115.

la jednak informację, że doszło do tego 27 marca, czyli w 44 dniu (s. 104). Według Lewandowskiej-Malec wymóg 43 dni nie został spełniony również m.in. przez sejmy zwyczajne z lat 1601, 1605 i 1613⁸⁵, czego Opaliński, co należy podkreślić, w artykule recenzyjnym jej książki nie kwestionował, daty zakończenia tych sejmów, jakie podaje w omawianej publikacji, wskazują jednak na 43 dzień (s. 95, 97, 104)⁸⁶. Wymóg 43 dni, jak wszystko na to wskazuje, został spełniony w omawianym okresie przez sejmy z lat 1606⁸⁷, 1607 (o czym już była mowa), 1609, 1611 (o czym też była mowa) i 1616⁸⁸.

Jeśli Opaliński wśród opracowań do zestawień chronologicznych sejmów z lat 1601, 1603, 1613, 1615, 1616 i 1620 podaje te nietraktujące wyłącznie o tych zgromadzeniach (dotyczy to aż czterech opracowań, s. 95–96, 104–105, 107–108, 111), to winien wskazać konkretne strony, na których jest mowa o rzeczonym zgromadzeniu parlamentarnym. Gdyby to uczynił chociażby w odniesieniu do monografii dwóch sejmów z 1613 r., to być może uniknąłby powielania błędnej daty rozpoczęcia pierwszego z nich, o czym była już mowa. Tytuły podane w bibliografii do poszczególnych zestawień są niepełne, np.: *„Rzeczpospolita w latach 1600–1603”* (s. 95) zamiast *Rzeczpospolita Polska w latach 1600–1603. (Narastanie konfliktu między Zygmuntem III Wazą a stanami)* lub częściowo zmienione, np.: „z roku 1605” (s. 97) zamiast „z r. 1605”, „Polsce” (s. 111) zamiast *Polszcze*. Rok wydania „Lwów 1933” (s. 111) zamiast Warszawa 1822. Monografia sejmów z 1606 r., która została opublikowana po raz pierwszy w 1913 r., jest najstarszym naukowym opracowaniem zgromadzenia parlamentarnego z czasów Zygmunta III⁸⁹. Opaliński podaje wydanie z pół wieku później (Londyn 1963, s. 99), nie informując o wcześniejszym (o którym nigdzie w omawianej książce nie ma zresztą

⁸⁵ I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny*, s. 34, przyp. 95.

⁸⁶ W zestawieniu sejmów z 1605 r. Opaliński wśród dzienników i relacji sam zresztą wymienia źródło podające jako datę zakończenia zgromadzenia 4 marca (czyli 44 dzień) – „APG [Archiwum Państwowe w Gdańsku – P.P.S.] 300, 29/69 (niem.), k. 146–260v (20 I–4 III)” – nie „3” (s. 97).

⁸⁷ Autor monografii tegoż sejmów przekonuje, że sejm zakończył się „18 kwietnia, tj. we wtorek”, i że: „Mylne Blanque [...] podaje, że koniec sejmów przypadł w środę”; W. Sobieski, *Pamiętny sejm*, s. 293, przyp. 499.

⁸⁸ Na sejmie w 1616 r. „Odczytywanie konstytucji zakończyło się późnym wieczorem. Krótką przemowę wygłosił jeszcze potem marszałek poselski, dziękując królowi za trudy poniesione na obecnym sejmie. Ten przez kanclerza zapewnił posłów, zwłaszcza marszałka o swej wdzięczności. Z kolei opublikowano spis osób skazanych na banicję i infamię, po czym posłowie przystąpili do ucałowania ręki królewskiej. Pożegnawszy króla opuścili senat. Sejm został zakończony”; S. Ochmann, *Sejmy z lat*, s. 203.

⁸⁹ Zob. przyp. 10.

mowy). Wśród pozycji bibliograficznych do sejmu z 1609 r. bez wątpienia zabrakło monografii Pawłowskiej-Kubik na temat rokoszu z czasów Zygmunta III, w której rozdział piąty (o czym już wspomniano) stanowi zarys tegoż zgromadzenia⁹⁰. Jak zaznacza autorka: „Niniejszy fragment książki oczywiście nie pretenduje do roli pełnej i gruntownej analizy tegoż sejmu, ale mam nadzieję, stanie się przyczynkiem do dalszych nad nim badań”⁹¹. Monografia sejmu z 1611 r. autorstwa Bylińskiego (1970) ukazała się w 2016 r. w nowym opracowaniu⁹², czego niestety w omawianej książce nie zauważono.

W przedmowie do rozdziału czwartego dotyczącego zgromadzeń parlamentarnych z lat 1621–1632 Filipczak-Kocur w odniesieniu do sejmu nadzwyczajnego z 1621 r. pisze, że obradował on „w cieniu bezprecedensowej klęski armii Rzeczypospolitej i hetmana wielkiego koronnego Stanisława Żółkiewskiego w okolicach Cecory w 1620 r.” (s. 22). Odległość ponad 165 kilometrów, to nie są jednak „okolicę”. Do rzeczony klęski doszło pod Mohylowem Podolskim w odległości około 10 km od ówczesnej granicy Polski. W odniesieniu zaś do kolejnego sejmu nadzwyczajnego z 1624 r. Filipczak-Kocur pisze o „ratyfikacji traktatu pokojowego z Turcją w 1622 r., którą jako poseł wielki Rzeczypospolitej uzyskał książę Krzysztof Zbaraski, koniuszy wielki koronny” (s. 22), przy czym ani rok (1622) się nie zgadza, ani to, że Zbaraski „uzyskał” rzeszoną ratyfikację. Dość przywołać tu fragment monografii sejmu z 1624 r. autorstwa Dorobisza:

efektem był układ polsko-turecki z 12–21 II 1623 r. W stosunku do traktatu chocimskiego zawierał on szereg nowych postanowień, więc właściwie poseł polski nie tyle potwierdził stary, lecz zawarł nowy układ. K. Zbaraski otrzymał jego rewersał spisany w języku tureckim, zaprzysiężony przez sułtana. Po jego przetłumaczeniu w Warszawie [...] okazało się, że niektóre postanowienia układu były nie do przyjęcia [...] „czego się też i pan koniuszy wstydy i radby aby nie były pacta publikowane” [...]. Odprawione przez niego z wielkim przepychem poselstwo nie spełniło pokładanych w nim nadziei. Zygmunt III odmówił ratyfikacji układu, zatrzymał w Warszawie czau-sza tureckiego, a do Konstantynopola wysłał, znającego język turecki, posła Krzysztofa Serebkowica. Zlecono mu uzyskanie potwierdzenia traktatu⁹³.

⁹⁰ Rozdział V: „Sejm pacyfikacyjny”; A. Pawłowska-Kubik, *Rokosz sandomierski*, s. 308–374.

⁹¹ Tamże, s. 321–322.

⁹² P.P. Szpaczyński, *Spór o politykę Zygmunta III wobec Moskwy. (Na marginesie książki Janusza Bylińskiego, Sejm z 1611 roku. W nowym opracowaniu, E-Wydawnictwo, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2016, ss. 252)*, AH 2018, t. 20, s. 379–408.

⁹³ J. Dorobisz, *Sejm nadzwyczajny*, s. 15.

W Altmarku został zawarty rozejm, nie pokój („traktaty pokojowe ze Szwecją zawarte w Altmarku”, s. 22–23. W odniesieniu do sejmu nadzwyczajnego z 1629 r. „Informacje o sejmie związane głównie z zawarciem pokoju ze Szwecją”, s. 124, przyp. 24). Gdy Filipczak-Kocur pisze: „Monografie prawie wszystkich sejmów z lat 1621–1632 zostały opublikowane w ubiegłym stuleciu (1966–1994), z wyjątkiem sejmu z 1625 r., którego opracowanie jako praca doktorska w maszynopisie znajduje się w archiwum Uniwersytetu Opolskiego. Sejm z 1628 r. został opracowany w trzech artykułach” (s. 23), to należało zaznaczyć (o czym już była mowa), że zarówno sejmy z lat 1620 i 1621, jak i ostatnie 3 zgromadzenia parlamentarne z udziałem Zygmunta III z lat 1629, 1631 i 1632, nie mają typowych monografii, na co zwrócił również swego czasu uwagę, wspomniany już, Rzońca⁹⁴. W przedmowie do rozdziału czwartego zabrakło informacji, jak wygląda kwestia diariuszy sejmowych, czy dla wszystkich sejmów one są i jakiej są jakości, a także podkreślenia, że żaden z nich wciąż nie został wydany drukiem. Zabrakło ciekawej informacji, że w latach 1621–1632 dwukrotnie zdarzyło się, że ta sama osoba jako marszałek przewodziła izbie poselskiej aż 3 razy⁹⁵, z czego raz (jedyne taki przypadek za Zygmunta III) w trakcie obrad sejmu (1627) zmienił się marszałek. Że żaden z 12 sejmów z lat 1621–1632 nie został rozerwany, że 2 z nich – z lat 1623 i 1625 – nie uchwaliły uniwersału poborowego, co na 31 sejmów z udziałem Zygmunta III zakończonych pomyślnie, zdarzyło się w sumie 3 razy (po raz pierwszy w 1596 r., o czym już była mowa). Zabrakło wskazania, że spośród 6 sejmów nadzwyczajnych 2 były 2-tygodniowe (2-niedzielne) – (1626 i 1629) a 4 3-tygodniowe (3-niedzielne) (1621, 1624, 1628, 1632). (Dwutygodniowe jedynie w tym okresie się odbyły, gdyż pierwszy sejm nadzwyczajny z 1613 r. trwał 3 tygodnie). Sejmy ordynaryjne i ekstraordynaryjne w 1629 r. oraz sejm zwyczajny w 1631 r. obradowały w permanencji (konkluzja trwała przez 2 dni bez przerwy, do czego po raz pierwszy za panowania Zygmunta III doszło, jak już wspomniano, w 1590 r.). Z kolei na ostatnim sejmie z udziałem tegoż króla w 1632 r. konclu-

⁹⁴ „Nie jest to typowa monografia sejmowa, jednak przedstawia w znacznej mierze obrady sejmów z 1620 i 1621, co autor zaznaczył w podtytule. Podobny charakter mają prace B. Janiszewskiej-Mincer [...] oraz J. Seredyki, *Rzeczpospolita w ostatnich latach panowania Zygmunta III* [...]”; J. Rzońca, *Sejmy z lat, cz. 1*, s. 5.

⁹⁵ Jakub Sobieski (1623, 1626 I, 1628), Jan Drucki Sokoliński (1621, 1625, 1627). Jedną z tych sytuacji zresztą niegdyś w tytule jednego z trzech artykułów traktujących o sejmie nadzwyczajnym z 1628 r. uwypukliła sama Filipczak-Kocur, *Trzeci raz pod łaską Jakuba Sobieskiego*.

zja w permanencji trwała aż 3 dni⁹⁶. Na sejmie nadzwyczajnym w 1626 r. zdarzyło się po raz trzeci i ostatni za panowania Zygmunta III, że król osobiście zabrał głos⁹⁷. W przedmowie zabrakło też informacji, który sejm w latach 1621–1632 uchwalił najwięcej konstytucji (sejm z 1631 r. – 124), oraz który najwięcej podatków (zwłaszcza że liczby poborów w tym okresie były rekordowe – sejm nadzwyczajny z 1628 r. uchwalił ich najwięcej – aż 12). Brak jakiegokolwiek odniesienia do uchwał podatkowych sejmów w przedmowie autorstwa Filipczak-Kocur tym bardziej budzi zdumienie, że rzeczona historyczka jest autorką książki poświęconej skarbowości z lat 1587–1648⁹⁸.

Mimo że sejm uchwalał wówczas konstytucje (ustawy), Filipczak-Kocur, podając ich liczbę (najczęściej błędną – o czego powodach była już mowa), pisze o „uchwałach” (mimo że w przedmowie sama podkreśla, iż konstytucja/ustawa nie była tym samym, co uchwała)⁹⁹, w dodatku zakres stron, jakie podaje z *Volume Constitutionum*, nie odnosi się (jak powinien) tylko do samych konstytucji, lecz do całego dorobku sejmu, a nawet do poprzedzającej go przedmowy. Sejm nadzwyczajny w 1621 r. uchwalił 20 konstytucji¹⁰⁰, nie „21 uchwał” (s. 115), przy czym 13 dla Korony i 7 dla Litwy, czego Filipczak-Kocur jednak nie rozróżnia (choć powinna, gdyż był to jedyny przypadek w omawianym okresie, gdy konstytucje wydane zostały odrębnie). Sejm zwyczajny w 1623 r. uchwalił 29 konstytucji¹⁰¹, nie „30 uchwał” (s. 116). Sejm ekstraordynaryjny w 1624 r. uchwalił 18 konstytucji¹⁰², nie „19 uchwał” (s. 117). Sejm ordynaryjny w 1626 r. uchwalił 22 konstytucje¹⁰³, nie „23 uchwały” (s. 119). Sejm nadzwyczajny w 1626 r. uchwalił 9 konstytucji¹⁰⁴, nie „10 uchwał” (s. 120). Sejm ordynaryjny w 1627 r. uchwalił 30 konstytucji¹⁰⁵, nie „28 uchwał” (s. 121). Sejm zwyczajny w 1629 r. uchwalił 42

⁹⁶ J. Seredyka, *Rzeczpospolita w ostatnich latach*, s. 124, 203; I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny*, s. 209.

⁹⁷ BCz., rkps 357, k. 108, 118; J. Seredyka, *Sejm w Toruniu*, s. 119, 121–122; I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny*, s. 76–77.

⁹⁸ Zob. przyp. 58.

⁹⁹ „Wszystkie sejmy zakończyły się podjęciem ustaw, czyli konstytucji. Tylko jeden z nich [z 1625 r. – P.P.S.] okazał się szczególny. Końcowy akt legislacyjny nazwano nie konstytucją, a uchwałą” (s. 23).

¹⁰⁰ VC, t. 3, vol. 1, s. 297–311.

¹⁰¹ Tamże, s. 322–331.

¹⁰² Tamże, s. 333–339. Według autora monografii tegoż sejmu: „Uchwalono 17 konstytucji”; J. Dorobisz, *Sejm nadzwyczajny*, s. 91.

¹⁰³ VC, t. 3, vol. 1, s. 356–361.

¹⁰⁴ Tamże, s. 377–379.

¹⁰⁵ Tamże, t. 3, vol. 2, s. 12–21.

konstytucje¹⁰⁶, nie „43 uchwały” (s. 123). Sejm ordynaryjny w 1631 r. uchwalił 124 konstytucje¹⁰⁷, nie „125 uchwał” (s. 125). I wreszcie sejm nadzwyczajny w 1632 r. uchwalił 13 konstytucji¹⁰⁸, nie „14 uchwał” (s. 126).

Filipczak-Kocur powieli większość błędów w odniesieniu do dat zakończenia poszczególnych sejmów z lat 1621–1632. Sejm ekstraordynaryjny w 1621 r. zakończył się 14 września, nie „13/14” (s. 115), gdyż – jak już wspomniano – nie ma takiej daty. Jeśli zgromadzenie zakończyło się po północy, to datą jego zakończenia był (już) następny dzień (który właśnie się rozpoczął). Sejm zwyczajny w 1623 r. miał zakończyć się 7 marca¹⁰⁹, a zakończył się 8¹¹⁰, nie „5” (s. 116), który był dopiero 41 dniem obrad. Sejm ekstraordynaryjny w 1624 r. zakończył się 28 lutego¹¹¹, nie „27” (s. 117). Sejm zwyczajny w 1625 r. zakończył się 4 marca¹¹², nie „3” (s. 118). Sejm ordynaryjny w 1626 r. zakończył się 11 marca¹¹³, nie „10” (s. 119). Sejm nadzwyczajny z 1626 r. zakończył się 4 grudnia¹¹⁴, nie „3” (s. 120). Sejm ordynaryjny w 1627 r. zakończył się 25 listopada¹¹⁵, nie „24” (s. 121). Sejm

¹⁰⁶ Tamże, s. 54–68.

¹⁰⁷ Tamże, s. 98–126.

¹⁰⁸ Tamże, s. 138–141.

¹⁰⁹ „We wtorek 7 III około 15, poszli posłowie do senatu na konkluzję”; J. Pietrzak, *W przyciszonym blasku*, s. 120.

¹¹⁰ To, że konkluzja rozpoczęła się dopiero około 15.00 nie wróżyła zakończenia sejmów przed północą. Tym bardziej że „Uchwalenie konstytucji zakłóciły dwa spory. Pierwszy dotyczył braku soli. [...] Spierano się na ten temat ze 3 godziny. [...] Drugi spór dotyczył nieobecności Prusaków na pospolitym ruszeniu”; tamże, s. 120. Na to, że sejm zakończył się już po północy, wskazuje również to, że: „Król zaraz po zakończeniu sejmów udał się do zamku OO. Jezuitów, u których przebywał do godziny 3 w nocy, prawdopodobnie analizując wynik sejmowych obrad”; tamże, s. 121. O tym, że sejm zakończył się 8 marca; I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny*, s. 34, przyp. 95.

¹¹¹ „Sejm nadzwyczajny z 1624 roku [...] trwał [...] do godziny 5 rano 28 II”; J. Dorobisz, *Sejm nadzwyczajny*, s. 80.

¹¹² I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny*, s. 34, przyp. 95.

¹¹³ „[...] sejm zakończył się [...] o godzinie czwartej nad ranem 11 marca”; J. Kwak, *Sejm warszawski*, s. 116.

¹¹⁴ „Deklaracje poborowe zakończyły w zasadzie obrady sejmów toruńskiego 1626 r. Zbliżała się już północ. [...] Zanim izby rozeszły się, przemawiał pewnie jeszcze marszałek poselski, odpowiadał mu w imieniu króla kanclerz, a następnie posłowie całowali rękę królewską”; J. Seredyka, *Sejm w Toruniu*, s. 149. Informacja podana na podstawie źródła w przypisie, że „»Skończył się sejm circa 12 horam noctis«” (BCz., rkps 357, s. 131, J. Seredyka, *Sejm w Toruniu*, s. 149, przyp. 114) odnosi się do konkluzji, nie faktycznego zakończenia sejmów, które nastąpiło już po godzinie 24.00.

¹¹⁵ „Z powodu spóźnionej pory przeniesiono konkluzję na 24 listopada. Zaczęła się o 9 rano”; J. Seredyka, *Sejm zawiedzionych*, s. 90. „Conclusia sejmów zaczęła się o dziewiątej przed południem, a ledwo się skończyła dwie godziny po północy”; BJ, rkps 102, k. 910;

ekstraordynaryjny w 1628 r. (który w cyklu trzech artykułów opracowała sama Filipczak-Kocur) zakończył się 19 lipca¹¹⁶, nie „18” (s. 122). Sejm zwyczajny w 1629 r. (którego monografią autorką jest Filipczak-Kocur) miał zakończyć się 21¹¹⁷, a zakończył się 22 lutego¹¹⁸, nie „20” (s. 123). Sejm nadzwyczajny z 1629 r. zakończył się 29 listopada¹¹⁹, nie „28” (s. 124). I wreszcie sejm ordynaryjny w 1631 r. zakończył się 13 marca¹²⁰, nie „12/13” (s. 125).

Filipczak-Kocur, podając do poszczególnych zestawień pozycje bibliograficzne dotyczące więcej niż jednego sejmu, powinna wskazać strony, które się odnoszą do danego zgromadzenia (s. 115, 124–126). Tytuły podane w bibliografii do poszczególnych zestawień są niepełne, np.: *„Rzeczpospolita w ostatnich latach panowania Zygmunta III (1629–1632)”* (s. 124), zamiast *Rzeczpospolita w ostatnich latach panowania Zygmunta III (1629–1632). Zarys wewnętrznych dziejów politycznych*. Filipczak-Kocur podaje też dwie wersje tytułu jednego z opracowań swojego autorstwa, które składa się na cykl (trzech) artykułów poświęconych sejmowi nadzwyczajnemu z 1628 r. W omawianej książce ten tytuł brzmi: *Problemy skarbowo-wojskowe na sejmie lipcowym 1628 roku*, natomiast w publikacji poświęconej skarbowości: *Problemy podatkowo-wojskowe na sejmie w roku 1628*¹²¹. Autorzy poszczególnych rozdziałów, o czym już była mowa, mogli dodać do każdego zestawienia bibliografię zawierającą sześć pozycji, związanych z danym sejmem (s. 24, 30). Filipczak-Kocur do sejmu ekstraordynaryjnego z 1624 r.

I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny*, s. 208, przyp. 857. „W konsekwencji – sejm zakończył się dopiero po godzinie 2 w nocy”; J. Seredyka, *Sejm zawiedzionych*, s. 106. Autor diariusza z 1627 r. (wymienionego przez Filipczak-Kocur w zestawieniu, s. 121) zanotował: „[...] my wszyscy cośmy przez cały dzień y przez pół nocy y nad północy dwie godziny stali, nóg nie czuliśmy”; BJ, rkps 166, k. 293v.; I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny*, s. 210, przyp. 867.

¹¹⁶ Konkluzja sejmu nadzwyczajnego w 1628 r., która rozpoczęła się we wtorek 18 lipca, według pominiętego przez Filipczak-Kocur w zestawieniu diariusza, trwała przez całą noc, sejm zakończył się dnia następnego: „Tandem wszyscy panowie posłowie szli na górę do króla Jmci i do Senatu i tam byli przez całą noc [...] we środę Sejm się skończył”; BJ, rkps 6251 IV, k. 97v.; I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny*, s. 34, przyp. 91.

¹¹⁷ „Konkluzja faktycznie rozpoczęła się dopiero o godzinie 17, a zakończyła się następnego dnia (21 II) około północy”; A. Filipczak-Kocur, *Sejm zwyczajny*, s. 80.

¹¹⁸ Wyliczenia według diariusza (pominiętego przez Filipczak-Kocur w zestawieniu) – BJ, rkps 102, k. 1101–1102 – wskazują, że sejm nie skończył się 21 lutego (środa), lecz dnia następnego 22 lutego; I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny*, s. 34, przyp. 92.

¹¹⁹ Filipczak-Kocur zresztą sama wymienia źródło z datą 29 listopada wśród diariuszy – *„Opisanie sejmu in Anno 1629 (13–29 XI)”*, BCzart. 361, s. 43–437” (s. 124).

¹²⁰ Posłowie pożegnali króla 13 marca („Żegnając króla 13 marca”); J. Seredyka, *Rzeczpospolita w ostatnich*, s. 129.

¹²¹ A. Filipczak-Kocur, *Skarbowość Rzeczypospolitej*, s. 522.

dodała trzy, zabrakło dwóch: J. Dorobisz, *Procedura obrad sejmu nadzwyczajnego w 1624 roku*, ZNWSP0 1990, Historia, t. 27, s. 135–154 oraz tenże, *Wota senatorskie na sejmie nadzwyczajnym z 1624 roku*, SOTPN 1989, nr 22, s. 33–37, do sejmu zwyczajnego z 1625 r. dodała jedną pozycję bibliograficzną, zabrakło: A. Domański, *Frekwencja senatorów na sejmie zwyczajnym 1625 roku na tle porównawczym*, SOTPN 1982, nr 19, s. 9–12, do sejmu ordynaryjnego z 1626 r. dodała również jedną pozycję, zabrakło: J. Kwak, *Sprawa Krzysztofa II Radziwiłła na sejmikach przed sejmem zwyczajnym 1626 r.*, ZNWSP0 1984, Historia, t. 21, s. 17–29, do sejmu ekstraordynaryjnego z 1626 r. dodała także jedną pozycję, zabrakło: J. Seredyka, *Radziwiłłowski plan zbojkotowania przez Litwę w 1626 roku sejmu nadzwyczajnego w Toruniu*, ZNWSP0 1971, t. 8, s. 35–59. Do sejmu zwyczajnego z 1627 r. Filipczak-Kocur dodała trzy opracowania, zabrakło: U. Augustyniak, *Egzorbitancje dysydentów na sejmie 1627 roku jako przyczynek do rekonstrukcji ich programu ideowego za panowania Zygmunta III*, w: *Studia historyczno-prawne. Księga poświęcona pamięci profesora Jana Seredyki*, red. W. Kaczorowski, Opole 2008, s. 27–48; J. Seredyka, *Posłowie wybrani na sejm warszawski w 1627 roku*, „Kwartalnik Opolski” R. 26, 1980, nr 3, s. 17–29, do sejmu ordynaryjnego z 1629 r. dodała jedną pozycję, zabrakło jej własnego opracowania: A. Filipczak-Kocur, *Stanowisko sejmików wobec zwołania sejmu zwyczajnego z 1629 r.*, ZNWSP0 1977, Historia, t. 14, s. 51–85, do sejmu nadzwyczajnego z 1629 r. dodała jedną, zabrakło: J. Seredyka, *Posłowie Rzeczypospolitej na sejm „ratyfikacyjny” w 1629 roku*, SOTPN 1979, nr 15, s. 23–33.

Reasumując to wszystko, co zostało napisane w niniejszym artykule recenzyjnym na temat zawartości trzech rozdziałów omawianej publikacji, dotyczących sejmów z lat 1587–1632, należy stwierdzić, że (w odniesieniu do panowania Zygmunta III) jest to opracowanie nierzetelne, z dużą liczbą błędów, które niestety będą powielane przez innych historyków, do czego już dochodzi¹²².

BIBLIOGRAFIA (BIBLIOGRAPHY)

Źródła archiwalne

Biblioteka Czarotoryskich rkps 357, 1659.

Biblioteka Jagiellońska rkps .102, 166, 6251 IV.

¹²² Np. B.M. Wołyniec, *Marcin Szyszkowski jako biskup krakowski*, Kraków 2024, s. 385–386.

Źródła drukowane

- Dyaryusze i akta sejmowe r. 1591–1592*, wyd. E. Barwiński, Kraków 1911.
- Dyaryusze sejmowe r. 1597*, wyd. E. Barwiński, Kraków 1907.
- Dyaryusze sejmowe r. 1587: sejmy konwokacyjny i elekcyjny*, wyd. A. Sokołowski, Kraków 1887.
- Volumina Constitutionum*, t. 2, 1550–1609, vol. 2: 1587–1609, oprac. S. Grodziski, Warszawa 2008.
- Volumina Constitutionum*, t. 3, 1611–1640, vol. 1: 1611–1626, oprac. S. Grodziski, A. Karabowicz, M. Kwiecień, Warszawa 2010.
- Volumina Constitutionum*, t. 3, 1611–1640, vol. 2: 1627–1640, oprac. S. Grodziski, A. Karabowicz, M. Kwiecień, Warszawa 2013.

Opracowania

- Augustyniak U., *Egzorbitancje dysydentów na sejmie 1627 roku jako przyczynek do rekonstrukcji ich programu ideowego za panowania Zygmunta III*, w: *Studia historyczno-prawne. Księga poświęcona pamięci profesora Jana Sereydyki*, red. W. Kaczorowski, Opole 2008, s. 27–48.
- Byliński J., *Dwa sejmy z roku 1613*, Wrocław 1984.
- Byliński J., *Sejm z roku 1611*, Wrocław 1970.
- Byliński J., *Sejm z roku 1611. W nowym opracowaniu*, Wrocław 2016.
- Choińska-Mika J., *Sejmiki mazowieckie w dobie Wazów*, Warszawa 1998.
- Chronologia sejmów Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569–1793)*, red. L.A. Wierzbicki, D. Kupisz, Warszawa 2021.
- Czapliński W., *Sejm w latach 1587–1696*, w: *Historia sejmiku polskiego*, t. 1: *Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, red. J. Michalski, Warszawa 1984, s. 217–299.
- Domański A., *Frekwencja senatorów na sejmie zwyczajnym 1625 roku na tle porównawczym*, „Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1982, nr 19, s. 9–12.
- Domański A., *Niezwykły sejm 1625 roku*, Opole 1983, mps pracy doktorskiej, Biblioteka Uniwersytetu Opolskiego.
- Dorobisz J., *Procedura obrad sejmiku nadzwyczajnego w 1624 roku*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu” 1990, Historia, t. 27, s. 135–154.
- Dorobisz J., *Sejm nadzwyczajny z 1624 roku*, Opole 1994.
- Dorobisz J., *Wota senatorskie na sejmie nadzwyczajnym z 1624 roku*, „Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1989, nr 22, s. 33–37.
- Filipczak-Kocur A., *Problemy skarbowo-wojskowe na sejmie lipcowym 1628 roku*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu” 1979, Historia, t. 16, s. 24–41.
- Filipczak-Kocur A., *Przed sejmem w roku 1628*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu” 1980, Historia, t. 17, s. 32–50.
- Filipczak-Kocur A., *Sejm zwyczajny z roku 1629*, Warszawa–Wrocław 1979.
- Filipczak-Kocur A., *Sejmik sieradzki za Wazów (1587–1668)*, Opole 1989.

- Filipczak-Kocur A., *Skarbowość Rzeczypospolitej 1587-1648. Projekty – ustawy – realizacja*, wyd. 2, Warszawa 2023.
- Filipczak-Kocur A., *Stanowisko sejmików wobec zwołania sejmu zwyczajnego z 1629 r.*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu” 1977, Historia, t. 14, s. 51–85.
- Filipczak-Kocur A., *Trzeci raz pod laską Jakuba Sobieskiego*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu” 1981, Historia, t. 18, s. 5–36.
- Hartleb K., *Sejm inkwizycyjny r. 1592*, Lwów 1912.
- Janiszewska-Mincer B., *Dyskusja o procedurze sejmowej w latach 1596–1597*, „Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1965, nr 3, s. 10–20.
- Janiszewska-Mincer B., *Rzeczpospolita Polska w latach 1600–1603. (Narastanie konfliktu między Zygmuntem III Wazą a stanami)*, Bydgoszcz 1984.
- Kwak J., *Sejm warszawski 1626 roku*, Opole 1985.
- Kwak J., *Sprawa Krzysztofa II Radziwiłła na sejmikach przed sejmem zwyczajnym 1626 r.*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu” 1984, Historia, t. 21, s. 17–31.
- Lepszy K., *Rzeczpospolita Polska w dobie sejmu inkwizycyjnego 1589–1592*, Kraków 1939 (reprint: Oświęcim 2015).
- Lepszy K., *Walka stronnictw w pierwszych latach panowania Zygmunta III*, Kraków 1929 (reprint: Oświęcim 2015).
- Lewandowska-Malec I., *Sejm walny koronny Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jego dorobek ustawodawczy (1587–1632)*, Kraków 2009.
- Maciszewski J., *Wojna domowa w Polsce (1606–1609)*, cz. 1: *Od Stężycy do Janowca*, Wrocław 1960.
- Ochmann S., *Sejmy z lat 1615–1616*, Wrocław 1970.
- Opaliński E., *Sejm czasów Zygmunta III. Na marginesie pracy Izabeli Lewandowskiej-Malec, Sejm walny koronny Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jego dorobek ustawodawczy (1587–1632)*, Kraków 2009, Księgarnia Akademicka, ss. 640, „Kwartalnik Historyczny” R. 118, 2011, nr 1, s. 111–124.
- Opaliński E., rec.: *Agnieszka Pawłowska-Kubik, Rokosz sandomierski 1606–1609. Rzeczpospolita na politycznym rozdrożu*, Toruń 2019, Wydawnictwo Naukowe UIMK, ss. 522, „Kwartalnik Historyczny” R. 128, 2021, nr 3, s. 659–665.
- Pawłowska-Kubik A., *Rokosz sandomierski 1606–1609. Rzeczpospolita na politycznym rozdrożu*, Toruń 2019.
- Pietrzak J., *Po Cecorze i podczas wojny chocimskiej. Sejmy z lat 1620 i 1621*, Wrocław 1983.
- Pietrzak J., *W przygaszonym blasku wiktarii chocimskiej. Sejm z 1623 r.*, Wrocław 1987.
- Rzońca J., *O procedurze i chronologii obrad sejmu z 1619 r.*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu” 1981, Historia, t. 19, s. 59–67.
- Rzońca J., *Opinia szlachecka wobec sytuacji Rzeczypospolitej przed sejmem 1598 roku*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu” 1989, Historia, t. 25, s. 49–74.

- Rzońca J., *Opinie senatorów na sejmie 1619 r. wobec sytuacji zewnętrznej Rzeczypospolitej w końcu 1618 i na początku 1619 roku*, „Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1980, nr 16, s. 56–60.
- Rzońca J., *Ostatni sejm przed Cecorą. (w 1619 r.)*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 1983, z. 20, s. 5–91.
- Rzońca J., *Rzeczpospolita Polska w latach 1596–1599. Wybrane zagadnienia polityki wewnętrznej i zagranicznej*, Opole 1990.
- Rzońca J., *Sejmiki przed sejmem zwyczajnym w 1619 r.*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu” 1977, Historia, t. 14, s. 19–30.
- Rzońca J., *Sejmy z lat 1597–1598, cz. 1: Bezowocny sejm 1597 roku*, Warszawa–Wrocław 1989.
- Rzońca J., *Sejmy z lat 1597–1598, cz. 2: Ostatni sejm Rzeczypospolitej w XVI wieku*, Opole 1993.
- Rzońca J., *Stanowisko sejmików wobec propozycji królewskiej przed sejmem w 1597 r.*, „Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1988, nr 21, s. 199–212.
- Rzońca J., *Stosunek senatorów do królewskiej propozycji zwołania sejmu w 1619 r.*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 1981, z. 18, s. 199–212.
- Rzońca J., *Sytuacja zewnętrzna Rzeczypospolitej na przełomie 1618/1619 r.*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu” 1980, Historia, t. 17, s. 19–30.
- Rzońca J., *Uchwały podatkowe sejmu z 1619 r.*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu” 1984, Historia, t. 21, s. 5–16.
- Seredyka J., *Posłowie Rzeczypospolitej na sejm „ratyfikacyjny” w 1629 roku*, „Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1979, nr 15, s. 23–33.
- Seredyka J., *Posłowie wybrani na sejm warszawski w 1627 roku*, „Kwartalnik Opolski” R. 26, 1980, nr 3, s. 17–29.
- Seredyka J., *Radziwiłłowski plan zbrojotowania przez Litwę w 1626 roku sejmu nadzwyczajnego w Toruniu*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu” 1971, Historia, t. 8, s. 35–59.
- Seredyka J., *Rzeczpospolita w ostatnich latach panowania Zygmunta III (1629–1632). Zarys wewnętrznych dziejów politycznych*, Opole 1978.
- Seredyka J., *Sejm w Toruniu z 1626 roku*, Wrocław 1966.
- Seredyka J., *Sejm z 1618 roku*, Opole 1988.
- Seredyka J., *Sejm zawiedzionych nadziei*, Opole 1981.
- Sobieski W., *Pamiętny sejm*, Warszawa–Lublin–Łódź–Kraków 1913.
- Strzelecki A., *Sejm z r. 1605*, Kraków 1921.
- Szpaczyński P.P., rec.: *Anna Pieńkowska, Zjazdy i sejmy z okresu bezkrólewia po śmierci Stefana Batorego*, Pułtusk 2010, ss. 429, „In Gremium. Studia nad Historią, Kulturą i Polityką” 2014, t. 8, s. 216–222.
- Szpaczyński P.P., rec.: *Maciej A. Pieńkowski, Trudna droga do władzy w Rzeczypospolitej. Sejm koronacyjny Zygmunta III 1587/1588 i pacyfikacyjny 1589 roku*, Wydawnic-

- two Sejmowe, Warszawa 2021, ss. 543, „Kwartalnik Historyczny” R. 131, 2023, nr 2, s. 410–418.*
- Szpaczyński P.P., *Spór o Mikołaja Zebrzydowskiego*, „Scripta Historica” 2023, nr 29, s. 285–300.
- Szpaczyński P.P., *Spór o politykę Zygmunta III wobec Moskwy. (Na marginesie książki Janusza Bylińskiego, Sejm z 1611 roku. W nowym opracowaniu, E-Wydawnictwo, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2016, ss. 252), „Almanach Historyczny” 2018, t. 20, s. 379–408.*
- Szpaczyński P.P., *Spór o postawę Zygmunta III wobec prawa. Na marginesie książki Izabeli Lewandowskiej-Malec, Sejm walny koronny Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jego dorobek ustawodawczy (1587–1632), Kraków: Księgarnia Akademicka, 2009, ss. 640, „Almanach Historyczny” 2012, t. 14, s. 289–302.*
- Szpaczyński P.P., *Spór o „rokosz Zebrzydowskiego” (1606–1607). (Na marginesie książki Agnieszki Pawłowskiej-Kubik, Rokosz sandomierski 1606–1609. Rzeczpospolita na politycznym rozdrożu, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2019, ss. 522, „Almanach Historyczny” 2022, t. 24, s. 463–498.*
- Szpaczyński P.P., *Wielkie poselstwo cesarza Rudolfa II na sejm Rzeczypospolitej w 1593 r., „Sobótka” 2012, z. 1, s. 79–87.*
- Szpaczyński P.P., *Zygmunt III wobec zabiegów innowierców o uchwalenie procesu do Konfederacji Warszawskiej*, „Studia Oecumenica” 2011, t. 11, s. 109–124.
- Ternes J., *Sejmik chełmski za Wazów (1587–1668)*, Lublin 2004.
- Trawicka Z., *Sejmik województwa sandomierskiego w latach 1572–1696*, Kielce 1985.
- Ujma M., *Sejmik lubelski 1572–1596*, Warszawa 2003.
- Urbaniak V., *Jan Zamoyski i jego ludzie w przededniu sejmu 1605*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 1995, t. 5, s. 1–17.
- Wołyniec B.M., *Marcin Szyszkowski jako biskup krakowski*, Kraków 2024.

O autorze:

Przemysław P. Szpaczyński – historyk i germanista, doktor nauk humanistycznych, badacz niezależny.

Zainteresowania naukowe: stosunki Polski-Litwy z Habsburgami, Rosją i Szwecją-Finlandią w XVI–XVII w.; przygotowuje biografię Zygmunta III.

e-mail: p.szpaczynski@interia.eu